

Marko Terseglav

Ustno slovstvo in folkloristika kot predmeta univerzitetnega študija

Uvodne opombe in zamenjave: Ob članku Marije Stanonik¹ je Oddelek za etnologijo FF lansko leto organiziral pogovor o možnosti in oportuniteti vključevanja folkloristike kot študijskega predmeta za etnologe. Takratna živahna razprava je pokazala več zamisli o ožjih in širših okvirih folkloristike na univerzi. Zato je bilo sklenjeno, da bo Oddelek za etnologijo priredil še en pogovor, kateremu bodo osnova razmnoženi »programi« — razprave še drugih folkloristov o tem, kako si ti predstavljajo vključevanje folkloristike v univerzitetni študij. Sam sem napisal pričujoči prispevek — »program«, ki naj bi kot osebno videnje služilo ponovni razpravi. Te pa ni bilo. Zato sem svoje besedilo prepustil uredništvu Traditiones. Medtem pa se je z novima člankoma o slovstveni folkloristiki na univerzi ponovno odzvala M. Stanonikova² in razgrnila svojo vizijo. Članka sem naknadno sprejel v svoje razmišljanje in ju tudi komentiram. Avtorica nam je dala dve izvrstni teoretični študiji, ki sintetizirata evropske poglede in probleme o ustnem slovstvu.³ V svojem prispevku ostajam bolj pri praktičnih vidikih,

¹ Marija Stanonik, Iskanje identitete slovenske slovstvene folkloristike, Traditiones 17, Ljubljana 1988, str. 41—70.

² Glej: O razmerju med etnologijo in slovstveno folkloristiko, Glasnik SED, št. 1—2, 1. 29/1989, str. 10—26 in Blišč in beda slovstvene folklore. Vprašanje predmeta. Naši razgledi, št. 22 (909), 24. 11. 1989, str. 652—653.

³ Stanonikova uporablja termin slovstvena folklorika. Z izrazom avtorica odstopa od utečene domače pa tudi tuje folkloristične terminologije (ljudsko ali ustno slovstvo), kar poskuša tudi utemeljiti. Vprašanje pa je, če je novo pojmovanje zares nujno. V članku se bom k terminološkimi problemom še vrnil in bom skušal utemeljiti, zakaj sam ostajam pri izrazu ljudsko oz. ustno slovstvo. Tu naj navedem le, da je moje pojmovanje t. i. slovstvene folkloristike širše kot pri Stanonikovi, ki s tem predmet zožuje zgolj na literaturo oz. literanost (nehote), čeprav je predvsem pesništvo izrazito sinkretična tvorba, ki vključuje še najmanj glasbo, a tudi še gib — ples. Ljudska proza je že sama po sebi veliko

torej mi gre za praktično utemeljitev folkloristike na univerzi in za načrt samega »predmetnika«. Teoretične utemeljitve in splošne metodološke probleme folkloristike sem že večkrat nakazal v svojih člankih in jih zato ne gre ponavljati,⁴ še posebej ne zato, ker je večino problemov folkloristične teorije, potrebne za razumevanje programskih usmeritev. Mnenja sem, da podrobnejša teorija o stroki sodi v sama predavanja na univerzi. Natančno teoretično opredeljevanje folkloristike se mi v tem programskem članku zdi celo nekoliko krivično, saj moramo končno že prenehati z vedno novimi dokazovanji o tem, ali folkloristika sodi na univerzo ali ne. Trdno sem namreč prepričan, da sodi. Pri nekaterih praktičnih vidikih se zadržujem zato, ker so me etnologi na skupnih terenskih poteh vedno opozarjali na tiste folkloristične prvine, ki so po njihovem lastnem prepričanju bela lisa v etnološkem preučevanju ljudske kulture.

Folklor, folkloristika — pojmi in obseg predmeta raziskave: Ameriški leksikon *The Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend I* iz leta 1949 povzema vsa različna poimenovanja in gledanja, ki so se uveljavila po svetu od l. 1846 — torej od »odkritja« besede folklor — do danes. Svetovni strokovnjaki so v leksikonu objavili 21 daljših definicij za folkloro in folkloristiko. Na prvi pogled različne utemeljitve najprej bralca zmedejo, a podrobnejši pregled pokaže, da v večini primerov sploh ne gre za velike in usodne razlike. Večina znanstvenikov namreč k folklori prišteva t. i. ljudsko duhovno kulturo, nekateri posamezniki dodajajo še dele materialne kulture (arhitektura), le manjšina se ogreva za to, da naj pojem folklor označuje le ustno slovstvo.

Nekatere folkloristične šole ali posamezni raziskovalci v Evropi in tudi v Jugoslaviji k folklori prištevajo še ljudska verovanja, pravo, arhitekturo, likovno umetnost, ljudske športe itd. To pa se je, vsaj v Jugoslaviji, zgodilo iz čisto praktičnih in ne strogo znanstvenih razlogov, saj so se folkloristom in njihovim kongresom začeli pridruževati posamezni specialisti — etnografi ali ljubitelji ljudske kulture (arhitekti ipd.). Dogajalo se je tudi, da so posamezni etnologi zaradi svoje ožje specializacije raje »emigrirali« k folkloristom, ker kljub »čistim« etnološkim témam pri etnologih mogoče niso našli razumevanja. Jugoslovanska folkloristika je po sili razmer in v maniri starih etnografskih društev »podedovala« in si kasneje »prisvojila« nekatere etnološke discipline, ki jih je potrebovala za svoje ožje folkloristične raziskave. Taki primeri so sicer širili folkloristične kongrese in simpozije, niso pa v večji meri vplivali na pojmovanje folklore in teoretično širjenje predmeta. Načeloma tudi jugoslovanska folklorista prišteva k svojemu predmetu le t. i. duhovno kulturo. Pogled jugoslovanske in s tem seveda slovenske folkloristike se je deloma oblikoval na vsakoletnih skupnih kongresih, katerih začetniki so bili etnomuzikologi. Dolga leta so etnomuzikologi z dokaj močno teorijo in prakso usmerjali skupno delo, ki so se mu začeli pridruževati še drugi, npr. tekstologi. Predvsem raziskovalci ljudskega pesništva

bolj »literarna«, torej manj sinkretična kot pesništvo, vendar je tudi pesništvo del ustne komunikacije, je péto izročilo, kjer ima literarna plat drugačno in drugotno funkcijo. Izraz slovstvena folklorja pa prav to drugotno plat postavlja v ospredje.

⁴ Opozoril bi le na deli: Ustno slovstvo kot predmet folkloristične znanosti. *Glasnik SED*, št. 2, l. 20/1980, str. 44—48 in *Ljudsko pesništvo*. Literarni leksikon 32, Ljubljana 1987, 168 str. Predvsem v tem delu so na teoretični ravni nakazani skoraj že vsi problemi in stanja, ki jih navaja M. Stanonikova.

⁵ Opozoriti velja na naslednje: »Povzetek« M. Stanonikove je jedrnat pregled tuje (češke, slovaške, poljske, ruske, nemške) strokovne literature in kaže na podobna razmišljanja in dileme v skoraj vsej evropski folkloristiki, ki pa niso tuja tudi slovenskim raziskovalcem.

so spoznali potrebo po tesnejšem sodelovanju z etnomuzikologi, ker so se pač na terenu srečevali s petimi pesmimi. Ta nujna navezava pa je jugoslovansko folkloristiko rešila pred pastjo finsko-sovjetske folkloristične šole, ki je k folklori prištevala zgolj t. i. slovstveno folkloristiko oz. ljudsko besedno umetnost.

Veliki narodi, predvsem Američani, ki nikdar niso — tako kot evropski narodi — imeli razvite zavesti o etnični identiteti, so v folkloristiko (pa tudi v kulturno antropologijo) vnašali druge komponente, saj so vse kulturne pojave (razen elitne kulture) uokvirili v »ljudsko« kulturo oz. v svoje raziskave. Bolj natančni so hoteli biti Evropejci, ki so vsaj teoretično razmejevali folkloristiko in etnologijo oz. antropologijo in so zato opravili delitev dela. Na podlagi evropske kulturne in znanstvene tradicije sta bili folklor in folkloristika opredeljeni na kongresu za evropsko regionalno etnologijo leta 1955 v Arnhemu. Znanstvena avtoriteta udeležencev, izkušnje in iz teorije izvirajoče sinteze so tu postavile dokaj trdno razmejitveno črto. Od tedaj se v mednarodni rabi termin folklor omejuje na ljudsko duhovno kulturo. Strokovna literatura kaže, da se večina evropskih znanstvenikov te opredelitve tudi drži. Nekaj več težav imajo nekateri vzhodni raziskovalci in nekateri Jugoslovani, ki so prepričani, da so vsi evropski standardi in dogovori le kaprica zahodnjakov, ki ne poznajo »posebne«, npr. balkanske folklore. Zato še posebno v Jugoslaviji evropske tokove in obvezujoče standarde, ignoriramo, na drugi strani pa vsak dan odkrivamo Ameriko.

Pri svojem pojmovanju folklore se zato opiram na standard iz leta 1955 in sledim predvsem nemškimi in češkimi raziskovalcem tja, kjer so sintetizirali evropsko razmišljanje. Ne iščem in ne ustvarjam novih terminov, ker bi kljub nekaterim starim pomanjkljivostim pomenilo, da še sam ponovno odkrivam Ameriko. V znanosti pa nova odkritja stvari le še bolj zapletejo. Znanost seveda mora napredovati, iskati moramo vedno nove oblike in prijeme, a žal Slovenci svoje intelektualne potenciale najraje zapravljamo z razpravami ob terminoloških problemih. Če pa jih ni, jih pa ustvarimo. Seveda nisem pristaš logike — »glavno je, da se razumemo«, čeprav nosi v sebi zrno resnice. Nisem pa prepričan, da bo slovenska folkloristika kaj pridobila, če bomo namesto o ljudskem ali ustnem govorili o folklornem slovstvu, ljudsko pesem pa preimenovali v folklorno itd. Če je že termin ljudski nepopoln in ne odraža lastnosti pojavov, ki jih raziskujemo, potem tega ne bo popravil niti prilastek folkloren, iz katerega smo Slovenci že izpeljali prilastek ljudski. Torej gre za pleonazem. Nikoli tudi ne bom mogel pristati na logiko, da je stvari toliko časa treba pustiti pri miru, dokler jim ne najdemo ustreznega poimenovanja. Stvari so tu, pa naj se imenujejo kakorkoli že. Kemikom, ki so svoj izraz za stroko — kemijo izpeljali iz egipčanske besede črna zemlja, še na pamet ne pride, da bi iskali za kemijo nov izraz, čeprav »črna zemlja« že dolgo več ne odseva obsega njihovega predmeta raziskav. Poleg organske, se kemiki že dolgo časa ukvarjajo tudi z anorgansko kemijo, a ostajajo pri »organskem« poimenovanju, pri »črni zemlji«. Kemiki imajo v primerjavi s slovenskimi folkloristi »prednost« zato, ker izraza kemija niso slovenili in niso v dvomih, ali naj uporabljajo tujko ali domačo izpeljanko. Ni glavno to, da se razumemo, glavno je to, da vemo, kaj je predmet naših raziskav.

Ob opredelitvi pojma se opiram na Beneša,⁶ ki pravi, da je folklor »sestav (skupek) slovstvenih, glasbenih, pesemskih, plesnih in gledališko-dramskih pojavov z določeno umetniško intenco«. Gre pa še zato, da je

⁶ Bohuslav Beneš, Úvod do folkloristiky. UJEP, Filozofická fakulta, Brno 1980, 130 str. (skripta).

folklor »na tradiciji temelječe, spontano, pretežno nešolano, sinkretično in večplastno ustvarjanje in poustvarjanje posameznika ali skupine.«⁷ Folklorni pojavi pa so v bistvu (po Benešu) »interakcija interpreta in sprejemnika, ki pri pripovedovanju, petju ali igranju do enake mere součinkujeta, zlasti še v tistih predelih, kjer je folklor še živa.«⁸ Na tem sodelovanju poteka ločnica med sprejemanjem in čutenjem folklorne v tradicionalnem okolju (folklorne milje) in zunaj njega (znanost, drugi deli množične kulture). Folklorni pojavi nastajajo in rastejo iz tradicije. O tradiciji zdaj le toliko, da gre za »kompleks izraznih in pomenskih sredstev, postopkov, situacij in akcij, iz katerih črpajo ljudski ustvarjalci in poustvarjalci.«⁹ To Benešovo misel sem izbral zato, ker jedrnat povzema številne evropske definicije in misli o folkloru, ki imajo v sebi trdno in izstopajočo rdečo nit.¹⁰

Iz opredelitve folklorne je že možen skok v definiranje predmeta — folkloristike. To je veda, ki raziskuje ljudsko (ustno) slovstvo, glasbo, ples in gledališče. Folkloristika kot samostojna veda pa se deli na specialne discipline: tekstologijo, etnomuzikologijo, etnoorganologijo, etnokoreologijo in etnoteatrologijo. Ostale vede — lingvistika, literarna teorija, etnologija in muzikologija — si folkloristika v raziskovalnem procesu podreja kot pomožne vede, tako kot te uporabljajo spet druge (tudi folkloristiko) za svoje

⁷ M. Terseglav, Folklor. Enciklopedija Slovenije, zv. 3, str. 130.

⁸ Beneš, str. 5.

⁹ Beneš, str. 3.

¹⁰ Putilov v članku Još jednom o granicama i obimu pojma folklor (Zbornik radova 36. kongresa SUFJ, Sokobanja 1989, Beograd 1989, str. 112—116) definira folkloro kot »ideološko in semantično izražanje tradicije, norm, stereotipov in njihovega formuliranja in funkcionalne uresničitve.«

Stanonikova pravi (Glasnik, str. 14), da se izraza folklor in slovstvena folklor nista usidrala v nemški znanosti in da je to dejstvo vplivalo »na tiste v slovenski etnologiji, ki so zastopali stališče, da je mogoče shajati brez njiju.« To je delno res, ker se izraz folklor uporablja tudi med slovenskimi etnologi, saj včasih brez njega ne gre in je tudi strokovni izraz. Res pa je možno Nemcem kot nam shajati brez izpeljank. Dodati pa je treba, da se termin folklor, folkloren v Nemčiji ni prijel zato, ker imajo Nemci isto besedo VOLKS — in bi uporaba besede Folk pomenila le pleonazem. Poleg tega pa je beseda Folk v nemščini še tujka.

Podobno mislim tudi za slovenščino, s »prisego«, da me ni zapeljala nemška »ignoranca« do besede folklor. To potrjuje samo besedilo, v katerem besedo folklor večkrat uporabljam.

Kdaj nemščina uporablja angleško besedo Folk? Ta izraz je v novejšem času rezerviran in oddan t. i. popularni glasbi od countryja do rocka. Graški etnomuzikološki časopis (Die Vierzeiler) v zadnji številki podrobneje pojasnjuje razliko med terminom Folkmusik in Volksmusik. Pri tem je beseda Volksmusik (to-rej naša ljudska glasba) rezervirana izključno za tradicionalno ljudsko glasbo, zabavna glasba pa je prevzela termin Folkmusik. Nove izpeljanke in zveze z besedo Folk v nemškem jezikovnem prostoru že pomenijo neko novo umetnostno zvrst, ki s tradicionalno ljudsko nima nič skupnega, ampak se z besedo Folk začenjajo zaznamovati pojavi množične kulture.

Uvajanje zveze folk- v Sloveniji za tiste izraze, kjer smo že dolgo imeli slovenski ekvivalent, se mi zdi nepotrebno. Besedo folklor bomo uporabljali tako, kot smo jo do sedaj, za pojave, ki sem jih kot folklorne omenil tudi v besedilu. Ne vem zakaj je potrebno govoriti o folklorni pesmi, folklorni povedki? Res samo zato, da se izognemo kritiziranemu, a ustaljenemu izrazu ljudski? Vsebinsko taka sprememba gotovo prav ničesar ne rešuje. To je približno tako, kot če bi kalk vrtnica zaradi oporečnosti in nezadostnosti »prevedli« nazaj v gartrožo (ki je bila pred vrtnico in je tudi širšemu svetu bolj razumljiva) in bi se s tem izmuznili slovenskim diskusijam, kaj to vrtnica sploh je in ali je vrtnica res samo ta in ta roža, s takimi ali drugačnimi lastnostmi, ali pa so vrtnice vse tiste cvetke, ki rastejo po vrtovih. Točno o tem se slovenski etnologi in folkloristi po nepotrebem prepiramo že desetletje. Za slovenski destruktivni značaj so terminološke vojne prava poslastica. Pri vsebinskem opredeljevanju določenega — ljudskega slovstva — se mi zdi važneje razmišljati o ustnosti, kot eni glavnih kategorij slovstva, ki ga raziskujemo.

pomožne vede ali pa se združujejo v interdisciplinarnih raziskovanjih. Jasno je, da »pomožnosti« neke vede v znanosti ne moremo razumeti pejorativno, ampak gre le za raziskovalni vidik in znanstveno načelo, ki enkrat potrebuje to, drugič raziko vedo za pomoč pri analizah in sintezah. Folkloristika je bolj povezana z umetnostnimi, filološkimi in družbenimi vedami, saj je njen predmet »v pretežni meri ljudska duhovna kultura.«¹¹ Beneš iz folklore izloča vse pojave, katerih funkcionalnost ni tudi estetsko obarvana (socialni, verovanjski, pravni... pojavi). Beneš je celo tako strog, da k folklornim pojavom ne prišteva niti ljudske likovne umetnosti.¹²

Folkloristika kot poseben slovenski kompleks. Skoraj 200 let po izbruhu evropskega zanimanja za folkloro Slovenci šele pišemo programe folkloristike kot univerzitetnega predmeta, medtem ko se na evropskih univerzah predava že več kot sto let. Tudi vse druge jugoslovanske univerze (med njimi tudi mlajše, kot je ljubljanska) imajo kot nekaj povsem samoumevnega — folkloristično katedro, le ljubljanska je nima. V tem primeru se ne moremo potegovati niti za geslo Balkan zdaj, kaj šele Evropa zdaj. O (ne)možnostih folkloristike na ljubljanski univerzi je bilo že veliko napisanega in povedanega. Enkrat so bili »teoretični«, drugič osebni, tretjič ideološki zadržki. Tri tipične slovenske kategorije. Slovenski folkloristični kompleks, ki ga bodo morali osvetliti psihologi in sociologi, se začne že v razsvetljenstvu oz. romantiki. Ker Slovenci svoje nacionalnosti nismo mogli utemeljiti in potrjevati s svojo državo, buržoazijo, vojsko, politiko, smo se nacionalno utemeljevali s kulturo. A ne z vsakršno. V 19. stoletju sta soppadla dva kulturna programa, dve viziji: Kopitarjeva razsvetljensko-pragmatična in Čop-Prešernova elitno-umetniška. Kopitarjev program je folkloro vključeval kot izhodiščni položaj novonastajajoče književnosti in kulture. Čopov program pa je bil izključno estetski in funkcionalna literatura, kakršna je ljudska, je izpadla iz kulturniškega programa, v katerem je dobila mesto samo elitna (Prešernova) poezija. Kopitarjev sistem je utonil v genialni lucidnosti Čopa in Prešerna. Še več, ta lucidnost ni bila zmožna sprejeti soobstoja drugačne kulture. In od romantike (Prešerna) naprej se Slovenci utemeljemo samo z elitno kulturo in se z neverjetno provincialno zadrtostjo (strahom) otepamo folklore. V kriznih časih pa se vendarle zatekamo v idilični folklorizem. To je sprevržena manifestacija in nehoten izliv socialno-provincialnega kompleksa. Zato slovenska znanost in kultura

¹¹ Beneš, str. 3.

¹² S temi najnujnejšimi opredelitvami folklore in folkloristike je najbrž že lahko razjasniti druge dvome, ki jih izraža Stanonikova. V Naših razgledih namreč pravi, da je pred vstopom folkloristike na univerzo potrebno premisliti tri vidike:

»Folflora je duhovna kultura v klasični etnološki sistematiki,« (medklie: joj, še sedaj se o tem sprašujemo!).

2. Folklor »zajema vse umetnostne panoge na začetku njihovega obstoja in danes večinoma pri nižjih socialnih plasteh.«

3. Folklor je »zgoj slovnstvena folklor.«

Ta zadnja, tudi v svetu obstajajoča izpeljanka, se mi zdi nevzdržna, ker preveč poudarja slovnstvo (literarnost) brez sinkretičnega okvira (npr. glasba). Ustno slovnstvo pa te sinkretičnosti ne izključuje tako.

Druga točka M. Stanonikove je bila v strokovni literaturi že večkrat ovržena. Pri njej vztraja le del ameriške in še manjši del francoske antropologije. Od te opredelitve je samo skok do t. i. »primitivne« umetnosti oz. kulture, ki v Evropi (razen pri delu francoskih strukturalistov) ni dobila domovinske pravice.

Mogoče le pri prvi točki ostaja nekaj odprtih vprašanj širitve ali ožitve predmeta folkloristike, čeprav je načeloma tudi to rešeno. Poudariti je treba nekaj drugega: zaradi tesne povezanosti folklornih pojavov z življenjskim (etnološkim) kontekstom, folklorist tu in tam nujno zaide na etnološko področje, vendar pa bodo in morajo ostati raziskave običajev, šeg, verovanja, prava, socialne kulture itd. stvar etnologov.

nista mogli samo zavriniti Kopitarja, ampak sta njegove ideje začeli kratkoma negirati, jih ihtavo odklanjati, kot da nimajo pravice do življenja. Ker sta se Čopov in Prešernov program izkazala za boljšega, je Kopitarjev postal sinonim za nekaj nekulturnega, banalnega, kar naj bi Slovenci že preasli in kar se tudi nikoli več ne sme ponoviti. Vsi slovenski kulturni delavci so rastle in bili vzgojeni v duhu izganjanja provincializma z elitno kulturo. Zato ni čudno, da je France Kidrič ob ustanovitvi ljubljanske univerze folkloristiko obšel, čeprav jo je Štrekelj do svoje smrti predaval v Gradcu. Literarna zgodovina v Evropi je že v 19. stoletju promovirala folkloristiko v svojem okviru (germanističnem, slavističnem). To je bilo za folkloristiko kasneje usodno, saj se je ljudsko slovstvo začelo obravnavati preveč literarno in še to kot predstopnja razvite književnosti. Ko smo bili Slovenci leta 1918 tudi uradno priznan in politično utemeljen narod, je ljudska kultura kot zgodovinski spomin zbledela, priznana je bila le elitna kultura. Nova slovenska univerza je pozabila na folkloristiko tudi v tisti rudimentarni obliki znotraj slavistike, kakršna je bila utečena že v stari Avstriji. Ustno slovstvo je bilo in je še v Sloveniji zanimivo le kot sekundarna predstavitev (koncertne, literarne, gledališke priredbe) v avtohtoni — kontekstualni obliki pa se danes z njim ukvarjajo le sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje. V celoti v slovenski kulturi in znanosti še ni premagano napačno mnenje, da je folklor le predstopnja »prave« kulture. Literarna veđa ni skrivala svojih teoretičnih zadržkov in estetsko-normativnih kriterijev niti v preteklosti niti jih ne prerašča danes.

Slovenska literarna zgodovina se začenja s Prešernom. Po drugi vojni se je splošno sramovanje in nepoznavanje ljudske kulture nadaljevalo. Kulturni elitizem je dobil le nov ideološki naboj, ob katerem sta Prešeren in elektrifikacija pomenila visoko kulturo in napredek, folklor pa je po kardeljanski formuli pomenila le naganjanje ljudstva nazaj v opanke in v temo. Leta 1980 se je na posvetovanju Etnologija — slavistika slišala obljuba slavistov, da za ustanovitev folkloristične katedre ni več nikakršnih teoretičnih niti ideoloških ali osebnih razlogov. Stanje pa se v desetih letih ni spremenilo. Izgleda, da je kljub drugačnim zagotovilom slavistični oddelek dokončno odpisal folkloristiko in nanjo pozabil iz estetsko-metodoloških razlogov. Na istem posvetovanju leta 1980 so etnologi poudarjali, da bodo folkloristiko prevzeli sami, ne glede na to, kako se bo odločila slavistika in da jo bodo po svoje interpretirali, pač izključno v etnološkem kontekstu in v okviru etnološkega zanimanja. Ker folkloristike še ni niti na enem niti na drugem oddelku, se je najprej treba vprašati: kam s folkloristiko, na etnologijo ali na slavistiko. Praktična vprašanja so trenutno irelevantna, gre za teoretično in metodično usmeritev folkloristike.

Folkloristika kot univerzitetni predmet: Ustno slovstvo na evropskih univerzah predavajo najpogosteje v okviru filoloških ved, torej na oddelkih za nacionalne jezike in literature. Tudi sedanje stanje na jugoslovanskih univerzah kaže, da so pravico do preučevanja in razlaganja ustnega slovstva prevzele slavistične katedre. S tem pa se je pri nas in v Evropi izoblikoval poseben — zožen pogled na ustno slovstvo. Ta pogled kaže in razlaga ustno slovstvo v prvi vrsti kot literarno stvaritev in je zato podvrženo le literarnim in jezikoslovnim obravnavam. »Folklornost« — kontekst ljudske književnosti je torej zreduciran na najmanjšo možno mero in se sporadično pojavlja le ob jezikovno-dialektoloških analizah in v kratkih ekskurzih ob razlagah simbolnosti, obrednosti itd., ob vsebinskih analizah pesmi in pripovedništva. Omenja se tudi sinkretičnost ljudskega pesništva, toda glasbena podoba tega pesništva je prepuščena drugim oddelkom in strokam. Celovitejše znanje o ljudskem pesništvu si zagreti študent

lahko pridobi le, če obiskuje vsaj tri oddelke na filozofski fakulteti (etnološkega, slavističnega in muzikološkega). Etnologu, ki se bo pri svojem delu največkrat srečeval z različnimi oblikami ustnega slovstva, bi zato morali omogočiti »združena« predavanja na enem mestu, saj mu bo le tako omogočen celovitejši pogled na pojave, na njihov kontekst, teksturo in tekst. Obravnavanje ustnega slovstva na enem mestu ne bi smelo biti preobsežno, o čemer bo govor v nadaljevanju. Vendar pa je koncept folkloristike povezan z osnovnim vprašanjem: kje naj bo tisto mesto za razlago ustnega slovstva oz. folkloristike, na slavistiki ali na etnologiji. M. Stanonikova predvideva,¹³ da zaradi določanja »lokacije« folkloristike lahko pride do »manj simpatičnega taktiziranja.« Vse pa kaže, da bo slovenska folkloristika vendarle dobila svojo univerzitetno lokacijo na oddelku za etnologijo. In zato bodo nujno (pa ne zaradi taktiziranja) predvsem o ustnem slovstvu bolj etnološko obaravana, kljub temu pa bodo zaradi narave pojavov predstavljeni filološki in glasbeni elementi, ki so konstitutivni. Vse to pa naj bi bilo uokvirjeno v kontekstu rojstva, življenja, biti in smrti ustnega slovstva kot sinkretičnega pojava. Umetnostni pojavi naj bi bili osvetljeni tako, da bo bodoči etnolog videl, sprejel, razumel in upošteval tiste pomembne umetnostne prvine, ki ustno slovstvo utemeljujejo kot specifičen pojav nekje v sredini med etnologijo in filologijo oz. muzikologijo. Ustno slovstvo tudi z netnološkimi elementi pomembno pričuje etnologu (način in razvoj ustvarjanja, okus in védenje o estetiki ipd.), Toda etnolog jih danes niti ne upošteva, ker se z njimi še ni seznanil.

Res je, da bi predavanja o ustnem slovstvu imela na slavističnem oddelku nekoliko drugačen predznak. Tam bi bile natančneje obravnavane oblikovno, stilne, estetske, jezikovne, verzološke in še druge literarno-teoretične prvine, s čimer v podrobnostih ne gre obremenjevati etnologov. Zdi se mi dovolj, če bo etnolog po diplomi znal razločevati poetiko ustnega slovstva od drugih poetik množične in elitne kulture, če bo vedel, katero pesništvo oz. slovstvo sploh sodi v njegovo zanimanje in raziskovalno področje. Etnologi pa pojave (slovstvo) spremljajo v kontekstu in zato zasledujejo nekoliko drugačne cilje, kot to velja za specialističnega raziskovalca. Do cilja pa etnologu vendarle ni moč priti brez osnovnega znanja o načinu oblikovanja npr. verzov in kitic v ljudski pesmi, niti brez znanja o nekaterih prvinah umetnostnega (literarnega in glasbenega) raziskovanja. Etnologu ni potrebno slavistično znanje o teoriji verzov, metaforiki ipd., morajo pa mu biti predstavljene nekatere verzne in pesemske oblike, pa način ustvarjanja in življenja, kar vse je v ustnem slovstvu večkrat docela drugačno kot v umetni poeziji in glasbi. Ker slavistika in muzikologija poznata le svoje sisteme, delata velikokrat nasilje nad folklornimi pojavi, ki jih ni moč sistematizirati v njihovih okvirih. Etnolog naj bi nekaj zvedel prav o teh posebnih oblikah, ki so zunaj normativnih poetik, hkrati pa naj bi spoznal njihovo univerzalnost — »ljudskost« in posebnost (etnične »omejitve«). To pomeni, naj bi ob ustnem slovstvu etnolog spoznal tudi že rezultate folklorističnih analiz in raziskav, ki mu razliko med splošnim (univerzalnim) in posebnim (etničnim) osmislijujejo v etnološkem raziskovalnem kontekstu. Npr. na prvi pogled se zdi za etnologa nepomembno odkritje slovenskih etnomuzikologov »o visoki korelaciji med zlogovnonaglasno strukturo verza ter ritmično in tudi melodično strukturo napeva.«¹⁴ Ko pa se bo etnolog na terenu srečal z ljudskim petjem, mu bo to spoznanje koristilo in odpiralo poglede na ločevanje splošnega in posebnega. Vsak narod ima npr. svojo

¹³ M. Stanonik, Blišč in beda... N. Razgledi, str. 653.

¹⁴ Valens Vodušek, O evropski etnomuzikologiji. Poglavlja iz metodike etnološkega raziskovanja 1. Knjižnica Glasnika SED, št. 4, Ljubljana 1980, str. 51.

lastno izbiro verznihi tipov in kitičnih oblik. Univerzalnost oz. »ljudskost« je v tem, da so nekateri tipi lahko skupni več kulturam sveta, ne glede na geografsko bližino ali oddaljenost. Specifičnost, torej etničnost pojava pa se kaže v različni frekventnosti pojavljanja določenih oblik, v nekoliko drugačnem oblikovanju pa tudi v razvojnih plasteh in še v funkciji pesmi, v katerih se te oblike pojavljajo. Folkloristika na univerzi seveda ne more odpirati številnih komparativnih vprašanj, ker to niti ni nujno, mora pa nakazati tiste kulturne prvine, po katerih se Slovenci razlikujemo od drugih narodov.

Ce bi folkloristika domovala na slavističnem oddelku, bi se predavatelj bolj posvetil filološkim temam in problemom, vendar bi hkrati moral nakazati kontekstualne prvine, iz katerih bi lahko slavist izpeljal in razumel nesistematizirane in nenormirane oblike v ustnem slovstvu. Slavist in etnolog bi bila deležna spoznanja o zakonitostih specifičnih pojavov, ki jih uvrščamo v folkloro. Glede na usmeritev strok (etnologije, slavistike) pa bi bili poudarki na vsakem oddelku pač nekoliko drugačni. Kljub temu pa v nobenem primeru ne bi trpeli celovitost, specifičnost, sinkretičnost in samostojnost folklore in folkloristike. Mislim, da je nevarnost parceliranja celovitega védenja o ustnem slovstvu nujno večja na slavističnem oddelku, saj literarne vede ne zanima funkcionalnost in kontekst kot najpomembnejši okvir ustne književnosti. So torej folkloristična predavanja na etnologiji smiselna? Argumente proti »slavistični« folkloristiki naj začnem s tujimi zgledi, kjer je folkloristika na univerzi že dolgo prisotna in imajo raziskovalci in predavatelji že veliko izkušenj in praktičnih odgovorov.

S pojavom perestrojke in glasnosti v Sovjetski zvezi so se razgibali tudi ruski folkloristi in načeli nekatere teme, o katerih so še pred kratkim šepetali (npr. da mora biti folklor izključno vezana na delovne ljudi, proizvajalce). V demokratični prenovi je svobodneje zadihala ruska folkloristika in se uprla tutorstvu umetnostnih ved. Opiram se na članek ruskega folklorista Borisa Putilova,¹⁵ v katerem avtor sicer govori o razmerah v Sovjetski zvezi, toda njegova razmišljanja marsikdaj veljajo tudi za nas. Najbolj splošna je ugotovitev, da je folkloristika bila in je še opredeljena le kot filološka znanost, zato je bila tendenca folkloristov, da védo o ustnem slovstvu in spremljajočih pojavih spremenijo v eno od vej literarne vede. To pa je imelo v Rusiji kot tudi drugod usodne posledice, ki se po Putilovu kažejo v naslednjem:

1. Identifikacija ustnega slovstva zgolj z besedno umetnostjo je iz raziskav izključila pomembne sloje gradiva, ki so se znašli zunaj zanimanja znanosti, deloma pa so jih razgrabile druge vede.

2. Umetno je bila prekinjena bistvena povezava ljudske književnosti z drugimi oblikami ljudske kulture. Za folkloro bistveni pojavi dobijo v očeh drugih, le tretma zunanjih oz. fakultativnih dejavnikov.

3. Sinkretizem kot najpomembnejše dejstvo ljudske kulture, še posebno slovstva, je utemeljila in uveljavila folkloristika, a je zaradi drugih ved (literarne teorije) neupravičeno izgubil svoj pomen.

4. Raziskovanje jezika ustnega slovstva se je zreduciralo na preučevanje visokega, pesniškega oz. umetniškega jezika v okviru literarne estetike. Zato so cele plasti knjižnega gradiva, ki se niso »sistematizirale« v ta okvir, ostale zunaj raziskovanj in torej tudi zunaj znanosti. Ustno slovstvo je slavistika zložila le na minimalno število t. i. favoriziranih zvrsti (epika, lirika ...).

¹⁵ B. Putilov, Još jednom o granicama i obimu pojma »folklor«. Glej op. 10.

5. Formula »ustno slovstvo je (zgolj) besedna umetnost« se je šele po dolgem času izkazala za nevezdržno. Tisti hip, ko se je to zgodilo, se je »zrušila« tudi ruska folkloristična šola, ki je k folklori prištevala le ustno slovstvo. Sam termin folklor se je začel tudi v Sovjetski zvezi razširjati še na druge oblike ljudske duhovne kulture. Na tej osnovi pa je spet zaživelo dejstvo sinkretizma in folkloristične raziskave dobivajo celovitejši značaj.

Folklor je bila po Putilovu vedno del »etnografske stvarnosti« in se je zaradi tega odločno oddvajala od umetne književnosti in glasbe in od ostalih oblik individualne umetnosti. Vendar pa se je folkloristika tudi zožena, od drugih znanosti, uspela obdržati kot znanost, ki je pod pritiskom drugih metodoloških totalitarizmov vendarle uspela razumeti in odkriti veliko stvari, zahvaljujoč se dejstvu, da je bila v sami folkloristiki vedno živa zavest o pomembnosti etnoloških vidikov raziskovalnih pojavov. Pri tem je folkloristika sama stalno opozarjala na etnološke zveze, ki jih je odpirala pri reševanju vprašanj geneze, zgodovine, semantike in umetniške narave. To vedenje je vodilo folkloriste v spoznanje o nesmiselnosti in nenaravnosti delitve ljudske kulture na strogo ločene in zaprte sisteme. V folklori ustvarjeni žanri so dobili zaključeno strukturno-vsebinsko obliko tisti hip, ko so postali last dolgoletne tradicije. Tvorijo samo del folklore, ne pa skupne vsebine. Pravljice, povedke, legende, miti, različne oblike ljudskega gledališča, pregovori, uganke, pesmi, glasba, ples — imajo skupno poimevanje — folklor.

Folkloristika v nasprotju s slavistiko odkriva, raziskuje in utemeljuje posebne — folklorne žanre, ki se naslanjajo na funkcionalno enotnost. Iz tega sledi spoznanje, da v folklori obstaja vrsta ustnih oblik, ki jih literarni žanri ne pokrivajo. Te folklorne oblike pa živijo vzporedno z literarnimi, včasih pa v njih.¹⁶ In tu je spet eden izmed elementov »dvojnosti« ustnega slovstva.

Za etnologa važno spoznanje bi moralo biti dejstvo, da te oblike obstajajo v kulturi vsakega naroda in so najpogosteje na ta ali oni način povezane s tipsko, življenjsko in družbeno situacijo in z neko kulturno tradicijo ter s t. i. ponavljalnim kontekstom. Verbalne oblike so vpletene v govorne situacije, njihova prisotnost pa je povezana z mnogimi stereotipi. Na drugi strani pa je njihovo pojavljanje, življenje in izumiranje pogojeno s tokovi človeškega življenja, z menjavo dogodkov in vtisov. V pojavih, ki jih zajema termin folklor, je izražen duh časa, zavest generacij (nosilcev) in ocena dogodkov.

Zelo podobna so si še druga evropska razmišljanja o folklori in folklorizmu, ki jih želim predstaviti poleg lastnega pogleda. Vsa ta mnenja govorijo v prid folkloristiki kot samostojnem predmetu na Oddelku za etnologijo. Hkrati pa razmišljanja že nakazujejo, kakšna naj bo folkloristika in zakaj se mi zdi nujno potrebna prav etnologom.

Evropski teoretiki, med njimi tudi Propp, poudarjajo sorodstvo folkloristike in etnologije. Ker gre za medsebojno prepletanje in soodvisnost, so

¹⁶ Zagrebški folklorist Ivan Lozica v svojem še neobjavljenem delu Favorizirani i zanemareni žanrovi u usmenoj tradiciji loči ustno slovstvo od ustne tradicije, pri čemer mu ustna tradicija pomeni mnogo širši pojem. Ustno slovstvo mu je le bolj ostanek literarne teorije, ki je ljudsko zvrstnost zožila na favorizirane žanre (epika, lirika). Ustna tradicija, ki jo poznamo folkloristi, pa obsega še mnogo več (od standardnih stereotipov, prek vsek mogočih kratkih oblik, pripovedi, pesmi, povedk do velikih epov). Kljub temu pa Lozica dodaja, da se standardne in od slavistike podedovane klasifikacije ne da kar takoj ukiniti, zato jo on dograjuje in širi, se od nje sicer distancira, vendar pa je ne presoja zgolj odklonilno.

nekateri etnologi (tudi slovenski)¹⁷ folkloristiko razglasili kar za vejo etnologije. Zaradi takih pogledov so se folkloristi (Matičev, Vodušek) radi otepali najtesnejših povezav z etnologijo, čeprav so se zavedali njunega sorodniškega razmerja. Etnološke dominacije so se bali predvsem iz teoretičnih razlogov, saj so sklepali, da bodo v etnološkem pogledu ljudsko pesništvo, pripovedništvo, glasba in ples okrnjeni tistih analiz, ki se ukvarjajo z razvojnimi, umetnostnimi in stilno-strukturnimi vprašanji. Gledano z današnje perspektive, ko si folkloristika utira pot na univerzo in o kateri naj bi predavali folkloristi sami, je taka bojazen sicer odveč. Pomembno pa je utemeljevanje folkloristike kot samostojne vede, saj se vsi zavedamo nesmisla ostrega ločevanja etnologije in folkloristike med raziskovalnim postopkom. Kakorkoli se razlaga in se še bo razlagal spopad etnološkega in folklorističnega koncepta, pa velja podčrtati, da izvirajo metodološko-ideološki spori iz obeh strani. Folkloriste je bremenila hipoteka zgolj zbirateljstva brez širših teoretičnih sintez, etnologom pa mirne vesti lahko ugovarjamo, da dolgo niso imeli prave predstave o značaju, funkciji, sinkretičnosti in svojevrstnosti ljudske kulture oz. ustnega slovstva, saj so se jim zdele tovrstne folkloristične analize zgolj drobnjakarstvo v primeri z raziskovanjem nosilcev folklornih pojavov. Nosilci so vsekakor prvi, toda folkloristi so večkrat opozarjali, da se ne da delati raziskav in sintez o nosilcih, če sploh ne poznamo njihove kulture. »Kakšnost« ljudske kulture oz. ustnega slovstva pa raziskujejo prav folkloristi. Poleg tega je obstajal ugovor, da slovenski človek 20. stoletja ni začel ustvarjati kulture šele danes, ampak jo avtonomno ustvarja lahko danes prav zaradi tega, ker raste tudi iz tradicije. Na vprašanje, kakšna je bila ta tradicija, naj bi s specialističnimi raziskavami odgovarjali tudi folkloristi. Utrdilo se je torej naslednje prepričanje: Če etnolog ne bo vedel, kakšni so bili in so folklorni pojavi, v čem in kako določajo, obvezujejo in zaposlujejo nosilca, ne bomo našli odgovora o odnosu (in zakaj prav takšnem) nosilca do določenih pojavov. O vseh teh pogledih so vsaj v zadnjih petnajstih letih veliko razpravljali.¹⁸ Naj zato rečem le, da je folkloristična »resnica« preprosta: za razliko od elitne kulture vidi ljudsko kot funkcionalno kulturo z umetniškim namenom. Zato se folkloristika želi in se mora opirati na etnologijo, ker ljudska kultura funkcioniira v etnološkem kontekstu. Poleg tega pa je tudi umetnost, ki poleg primarno-funkcionalističnih (kontekstualnih) prvin vsebuje še »neoprijemljivost« (neeksaktnost) umetniško-psihološkega dejanja, ki ga etnologija iz raziskav logično izpušča, saj je to predmet drugih — umetnostnih strok.

Folkloristika na etnološkem oddelku naj bi torej vzpostavila most med tekstom in kontekstom, med funkcijo ljudske kulture in njeno umetniško »iracionalnostjo« in »kaotičnostjo«. Mislim pa, da ne gre le za poudarjanje »iracionalnega« dela ljudske kulture, ampak predvsem za kontekst. Študent etnologije v Sloveniji bo z uvedbo folkloristike sploh prvič institucionalno omogočeno, da razmišljajo o etnološkosti slovenske folklore in njeni tekstualnosti. Smisel folkloristike na etnološkem oddelku vidim v tem, da bodo etnologi celoviteje seznanjeni z ustnim slovstvom sploh in z njegovo funkcijo ter s pregledom rezultatov specialističnih — »drobnjakarskih« analiz (literarnih in glasbenih). Študent etnologije se do danes ni mogel seznaniti niti z »literarnostjo« niti z »glasbenostjo« ustnega slovstva, samo delno se je seznanil z njegovim življenjskim kontekstom. Etnološki kontekst ustnega slovstva pa v celoti lahko zaživi le, če ne bo več razparceliran zgolj na etnologijo ali zgolj na literarne vede. V folklorni celoti bo sicer nekoliko bolj izpostavljen etnološki kon-

¹⁷ Glej v Glasniku SED, št. 2, l. 20/1980 diskusijo s posvetovanja o etnologiji in slavistiki.

¹⁸ Glej Glasnike SED.

tekst, ki ga bodo dopolnjevale in dodatno razlagale specialistične discipline (tekstologija, etnomuzikologija, etnopsihologija...). Teh znanj doslej ni bilo. Gre za to, da etnolog pri preučevanju nosilcev ljudsko-kulturnih pojavov, le-teh ne bi samo registriral ali še to ne, ampak da bi se vsaj zavedal vzročnosti med nosilcem, načinom življenja in med ljudsko kulturo oz. da bi znal biti pozoren na značilnosti pojavov, ki v taki ali drugačni obliki sooblikujejo nosilca in njegovo védenje o stvareh, odločanje za in proti. To pomeni, da obstaja povezava med petjem, načinom petja, izbiro pesmi, vsebino in stilom z nosilcem, ki spet obratno vpliva na »kakšnost« pojavov. Ti se včasih pokažejo kot univerzalni, drugič kot specifično slovenski. Analiza pojavov naj bi etnologa usmerjala v razmišljanje in mogoče tudi v raziskave o razmerju med splošnim in posebnim. Folkloristika naj bi etnologa vodila k spoznanju, da so materialna, socialna in duhovna kultura med seboj povezane in soodvisne. Prav zaradi soodvisnosti je včasih težko ločiti in razmejiti etnološke in folkloristične pojave. Ignoriranje enega dela ljudske kulture (npr. pesništva, petja, glasbe...) velikokrat onemogoča razjasnitev drugih, čisto etnoloških problemov. Življenje je bilo nekaj bolj, danes je manj, a je še vedno dovolj prepleteno z ljudsko pesmijo in glasbo. Ustno slovstvo je tisti medij, v katerega so se nekaj kanalizirala človeška izkustva, predvsem duhovna spoznanja. Ta pa so pričevalna še danes, saj nam veliko povedo o individualnem in kolektivnem mišljenju in védenju. Slovenski etnologi so se doslej bolj spoznavali z zgodovino slovenske folkloristične misli in z njenimi predstavniki kot pa s folklornimi pojavi samimi. Glasniki SED nam npr. od leta 1965—1980 predstavljajo folkloristiko kot eno najbolj nepotrebni znanj za etnologe. Hkrati pa etnološka strokovna literatura in praksa kažeta pomanjkanje folkloristike, ki se ga zavedajo etnologi sami.¹⁹ Odsotnost znanja o folkloristiki in folklornih pojavih rojeva absurdne situacije. Npr.: nekateri avtorji etnoloških razstav se večkrat zatečejo k folklorizmu (ne k folkloristiki). O tem mi je terensko delo z leti izoblikovalo pravilo: kjer je bila folklor v še živi obliki zatrta ali ignorirana, se je pojavila pri stranskih vratih v svojem sprevrženem nadomestku — v folklorizmu. Dokler je folklorizem nevtralen pojav oz. predmet etnoloških raziskav, je to znak raziskovalčeve odprtosti in lucidnosti, če pa se pojavi kot nadomestek za prave folklorne pojave, pomeni degradacijo etnoloških raziskovanj.

Spet se je treba vrniti k nosilcu pojavov. Ljudsko pesništvo gledano v triadi tekst — tekstura — kontekst ali pa ločeno po posameznih delih, je eno najbolj množičnih oblik ljudske kulture oz. ustvarjalnosti in poustvarjalnosti, saj zajema »najširši krog aktivnih udeležencev in je zato najbogatejše po številu proizvodov.«²⁰ Že zato si ustno slovstvo zasluži obravnavo na etnološkem oddelku. Spet druge raziskave kažejo,²¹ da v pevskih repertoarjih Slovencev ljudska pesem presega 50 % pétih pesmi, pri določenih socialnih skupinah (podeželani, delavci) pa tudi do 80 %.

Folkloristične raziskave nujno bolj upoštevajo ustvarjalce in poustvarjalce, manj pa sprejemnike — konzumente. To ni pomanjkljivost stroke, ampak gre za razmejitveno črto, kjer naj bi raziskave prevzela etnologija in

¹⁹ O tem glej v Glasniku SED, št. 2, l. 22/1982, str. 40—41, anketo o folkloristiki, ki sem jo napravil med študenti etnologije. Na to deficitarnost pa so me opozarjali tudi zaposleni etnologi, s katerimi smo skupaj raziskovali na terenu. Skupna ugotovitev, ki jo poudarja tudi anketa, je: »V našem študiju nismo nikoli posebej poudarjali folklorističnih problemov in smo zato premalo strokovno podkovani.«

²⁰ V. Vodušek, nav. del., str. 41.

²¹ Marko Terseglav, Pevski programi in njihovi nosilci. Poglavlja iz metodike etnološkega raziskovanja 1. Knjižnica Glasnika SED, št. 4, Ljubljana 1980, str. 100—113.

jih tudi prevzema. Lahko rečemo, da se na področju ustnega slovstva (če je to obravnavano) slovenska etnologija veliko bolj zanima za konzumenta kot pa ustvarjalca. Etnološka raziskava o npr. glasbenem, pesniškem in kakšnem drugem okusu Slovencev pa bo nepopolna, če bo upoštevala zgolj pasivne sprejemnike. V takem primeru si bodo raziskave celo nasprotovale, saj je bilo že opozorjeno,²² da je v določenih socialnih skupinah programska top-lestvica popolnoma drugačna od tiste, ko gre za aktivne ustvarjalce same. Raziskava je npr. pokazala, da je bilo v programih aktivnih poustvarjalcev kar 60 % ljudskih pesmi. Isti ljudje pa so kot pasivni poslušalci (npr. radia) to zvrst skoraj zavrnil. Pevski in glasbeni okus se torej ne moreta meriti le z enodimenzionalno varianto oz. zgolj z grobo statistiko pasivnih odjemalcev oz. poslušalcev, ker dobimo pri tem popolnoma napačno sliko o razširjenosti in življenju ljudske pesmi. Anketirani intelektualci in meščani bodo na vprašanje, kakšno glasbo radi poslušajo, odgovorili, da npr. simfonično, zborovsko, zabavno... Ko pa bodo sami peli, bo ljudska pesem na prvem mestu. Zaradi neločevanja aktivnih in pasivnih pevcev od poslušalcev je v preteklih razpravah med etnologi in folkloristi prišlo tu in tam do nepotrebnih nesporazumov. Zanimivo je, da se etnologi pri raziskavah nosilcev npr. likovnih, obrtnih idr. pojavov usmerjajo k aktivnim nosilcem, medtem ko za folklorne pojave sugerirajo raziskovanje pasivnih sprejemnikov. To je verjetno zato, ker so etnologi na univerzi do sedaj premalo slišali o ustnem slovstvu in o folkloristiki.

Zaradi funkcionalnosti in sinkretičnosti folklorne, ki se prepleta z literaturo in glasbo, povezana pa je še z etnološkim kontekstom, tudi folkloristika trči ob čisto etnološka vprašanja ali jih celo vidi kot svoja. Čeprav je v družboslovnih znanostih težko dosledno potegniti meje med njimi in ne brez škode izpeljati »opredelčano« razmejitev, je treba vendarle povedati, da se bo moral predavatelj (i) folkloristike za etnologue držati nekih meja. Tako je jasno, da ob ljudskem pesništvu, ki je tesno povezano z običaji in načinom življenja, ne bo vstopal v snov, ki jo obravnavata obča in slovenska etnologija. Folklorist ob svojem predmetu le opozarja na etnološki kontekst. Tudi metodiko raziskovalnega dela na terenu bo prepustil etnologiji, opozoril bo na specifična terenska spoznanja folkloristov in na tiste prvine, ki so zaradi predmeta samega in objektivnih okoliščin v slovenski folkloristiki bolj razvite (teorija in praksa raziskav ustnega slovstva »v živo«, dostop do pevcev in pripovedovalcev.) Jasno je namreč, da ljudje z lahkoto odgovarjajo na etnologova vprašanja o vsakdanjem načinu življenja, teže pa je doseči, da bi peli in še to v magnetofon. Celotna slika življenja ustnega slovstva ni popolnoma jasna. Zato je treba upoštevati korektivne in spoznanja, ki jih je ob terenskem delu odkrivala folkloristika.

Za folkloristiko na etnološki katedri ne govori njeno »drobnjekarstvo« ali zgolj tiste posebnosti, ki folkloro trgajo iz etnološkega okvira, pač pa specifičnost, po kateri folklorni pojavi samo z znanimi metodologijami sorodnih strok niso obvladljivi. Tu mislim predvsem na oblike, omenjene že na začetku, ki nimajo vzorcev v umetni poeziji in glasbi. Folkloristika mora etnologu že dati rezultate svojih raziskav, hkrati pa mu omogočiti spoznanja, kako je stroka do teh rezultatov prišla in po kakšni poti. Le tako bodo folkloristične specifičnosti kvalitetno dopolnjevale etnološki pogled in razvijale analitično zavest razločevanja pojavov. Ne samo etnologi, tudi specialisti za določena folkloristična področja so včasih podlegali priučenim normativom in aksiomom o kulturi. Pri tem so spregledovali zakonitosti, ki ne pripadajo nobeni od do sedaj znanih shem. Te posebnosti je ustvarilo

²² Prav tam.

»ljudsko« védenje v sklopu celotnega duhovnega obzorja, za katerega se je mislilo, da je le zoženo, ne pa drugačno. Pri tem se mora vsaj etnologu postavljati vprašanje, koliko so te specifičnosti sploh pomembne za raziskave načina življenja. Te so pomembne vsaj v taki meri, kolikor mu lahko razjasnijo elemente »etnološkosti« pojava, da ta ne ostane zgolj statistično dejstvo. Gre za prvine, ki združujejo del kulture celega sveta v takšno vrsto kulture, ki ji zaradi njene univerzalnosti pravimo ljudska. Etnologi se bodo bolj ukvarjali s pojavi, s katerimi se nosilci pogosteje srečujejo in so bolj tipični za njihov način življenja. Med temi bo gotovo ustno slovstvo oz. bi vsaj moralo biti. Na vsakdanji ravni ta hierarhija kulturnih pojavov med ljudmi sicer variira iz zgodovinskih, družbenih in kulturnih razlogov. Vse to pa je že stvar folklorističnih predavanj na fakulteti.

Okvirni »učni načrt« folkloristike za etnologue. »Učni načrt« je seveda pogojno poimenovanje, saj gre le za grobo predstavitev videnja, kakšen okvir naj bi imela folkloristika na univerzi. Podajam le skelet z nekaterimi dodatnimi »teoretičnimi« pojasnil, ki uokvirjajo in utemeljujejo takšno videnje. To je šele načrt »predmetnika«, predlog za diskusijo, v kateri naj povedo svoje mnenje še drugi folkloristi in etnologi. Seveda se nisem ukvarjal z dilemami²³ o folkloristiki kot empirični ali teoretični vedi. Ne da bi podcenjeval tovrstne dileme, se vedno opredeljujem za oboje. V videnju stroke kot univerzitetnega predmeta pa bolj poudarjam teorijo. Zdi se mi, da je na univerzo treba priti že s sumarnimi rezultati, ki jih je dala slovenska empirična folkloristika in na podlagi teh rezultatov uveljaviti, pojasnjevati razvijati teorijo, ki smo jo razvili folkloristi.

Podobna pragmatičnost oz. elastičnost velja tudi za dilemo, ali govoriti o folklori »v splošnem diskurzivnem jeziku in predstavljati njene konkretne pojavne oblike skozi čas in prostor: na eni strani od njenih najzgodnejših virov do sodobne, kot sta lahko rudarska ali celó politična folklor in imitacija pojava, kakor je folklorizem.«²⁴ Potrebna elastičnost je v kombinaciji diskurzivnega jezika s predstavljanjem konkretnih folklornih pojavov v času in prostoru. Če predstavljamo teorijo folkloristike, potem vsaj njene osnovne teze veljajo tako za »klasične« kot moderne folklorne pojave. Od predavateljeve teoretične širine in pedagoške zmožnosti je odvisno, kako bo v teorijo vključeval različne primere in kako jih bo razložil. Moja razdelitev bo vsaj deloma vidna v nadaljevanju. Zdaj pa bi poudaril tole: teoretično in s terenskim delom sem raziskoval rudarje in kmete. Ustno slovstvo in glasba sta bila enaka pri obeh družbenih skupinah, nosilci pa so se ločevali v izboru pesmi, torej v okusu, vsi pa v določenem delu izhajajo iz tradicije, ki jo danes bolj ali manj transformirajo, kar seveda ni samo posebnost našega časa. Drugo je stvar vdora ostalih oblik množične kulture oz. literature: trivialne, popularne, zabavne itd. To lahko registriram in iščem povezavo dveh različnih poetik, npr. klasične ljudske in narodno-zabavne. Toda z drugimi tipi množične literature se ukvarjam površinsko (kot s čistimi etnološkimi problemi), kar pa ni ignoranca, ampak le razumna delitev dela, o kateri bom še nekaj napisal v nadaljevanju.

Okvirni »učni načrt« folkloristike za etnologue izhaja iz Beneševih folklorističnih predavanj na brnski univerzi.²⁵ Prevzel sem skoraj celotno njegovo shemo (teorija folkloristike), le da ji dodajam slovenske razlike in specifičnosti. Na Beneša sem se oprl zato, ker je sistematično pregleden, za etnologue dovolj informativen in ne drobnjakarski, za stroko samo pa še vedno

²³ M. Stanonik, Naši razgledi, str. 653.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Bohuslav Beneš, Uvod..., glej op. 6.

dovolj celovit. Poleg tega je dovolj širok, saj zajema probleme »klasičnega« ustnega slovstva in moderno množično ustvarjalnost.

Folkloristična predavanja za etnologe bi po Benešu razdelil na tri večje celote:

I. Folklor (pojema, predmet) kot družbeni in estetski pojav. (pesništvo, petje, proza, glasba, ples)

II. Tekstologija in etnomuzikologija.

III. Tradicija in sodobnost.

I. Folklor

a) Kot je bilo nakazano že na začetku, je tu študentom treba najprej predstaviti kratek historiat pojmovanja in obsega folklorne in folkloristike. Navajanje nadaljnjih podpoglavij in razdelkov je zgolj shematično, le na koncu vsake večje celote tu in tam dodajam še nekaj komentarjev, ki se mi zdijo nujni. Gre za moje lastne intervencije in dopolnitve.

b) etnološkost oz. folklornost gradiva

c) jezikovne in glasbene sestavine

č) folklorni tip komunikacije: naravni in kontaktni tip.

2. Osnovna vprašanja sugerirajo druga vprašanja in pojasnitve, ki jih obravnava poglavje o bistvenih značilnostih ustnega slovstva in ljudske glasbe. Te so zajete v naslednjih, okvirnih kategorijah: a) kolektivnost, improvizacija in z njo povezana variantnost; b) zgodovinskost in povezanost z okoljem, interpretacija in dejavno zaznavanje (apercepcija); c) funkcionalnost in smotrnost; č) sinkretičnost in povezanost folklornih pojavov in njihova estetska kategorija.

3. Čeprav bo tradicija obravnavana posebej, se prvič omenja že tu, ko je govor o osnovnih značilnostih folklorne. Seveda gre za tradicijo in spremembe in za razjasnitev pojmov ljudsko, nacionalno, etnično. Tradicija pa je obravnavana kot: ljudska (tradicija, ki jo ustvarja in razume t. i. folklorni milje) in tradicija, ki je lahko mehanična, družbena, umetniška in obredna. V teh tradicijah se rojeva kultura, ki jo delimo na: visoko oz. profesionalno in na množično. V sklopu množične kulture so obravnavani ljudsko pesništvo, pripovedništvo, glasba in ples. Nas tu predvsem zanima ustno slovstvo, pri katerem naj bi bili predstavljeni nosilci (aktivni in pasivni) — ustvarjalci, poustvarjalci. Ko smo pri nosilcih, se odpre problem kolektivnosti in individualnosti.

4. O nosilcih folklornih pojavov bi bilo treba najprej spregovoriti na splošno: o pevcih, pripovedovalcih, godcih in plesalcih ter o njihovih repertoarjih in znanjih, o množični cenzuri, ki prinese na površje vprašanje posameznika v kolektivu ali proti njemu. To so v folklorističnih raziskavah pomembni elementi, ki se bodo pojavljali še na drugih ravneh. Tu pa gre za interpretov (informativ) osebni nazor, ki se vzpostavi nasproti zbiralčevemu vrednostnemu sistemu. Druge opcije pa so: aktivnost-pasivnost, sprejemanje-nesprejemanje, namenska-nenamenska izbira poslušalcev, tradicija-sodobnost, realnost-irealnost . . .

5. Ustno slovstvo oz. folklorni pojavi kot posnetek in kot znak: najprej je treba spregovoriti o sinkretičnosti žanrov in o zavezanosti tradiciji, ki pogojuje in pojasnjuje mnoge stereotipe, navidezno statičnost itd. V tem okviru se lahko pojasni in razloži t. i. »tematska utilitarnost« ustnega slovstva, pri čemer je spet potrebno opozoriti na funkcionalnost in smotrnost. Vprašanja in problemi, ki so tu predstavljeni opredelčeno (zaradi preglednosti), se seveda med seboj prepletajo in dopolnjujejo.

Ustno slovstvo kot znak naj bi bilo predstavljeno na naslednjih ravneh: na pomenski, izrazni, funkcionalni in konotacijski. Na funkcionalni ravni pa razlikujemo še: izrazne funkcije (emotivnost, ekspresivnost), referenčna f. (informativna, kognitivna, ikonska, denotativna), kontaktna in estetska funkcija.

Splošno pojavnost folklorne pa bi skupaj z Benešem razdelil takole: Folklor kot: a) literarni, b) glasbeni, c) komunikacijski in č) kontekstualni pojav.

6. Mogoče bi bilo dobro že v tem sklopu vprašanj govoriti o specifičnosti folklornega izražanja resničnosti in opredeliti motiv, snov in témo.

7. Funkcijo folklorne v družbenih skupinah na vasi in v mestu bi veljalo razdeliti na več sklopov, ki se med seboj lahko povezujejo ali so si v opoziciji. Naj jih spet samo naštejemo.

- estetska in neestetska (kontekstualna) funkcija;
- družbena;
- lokalna ali regionalna;
- ideološka;
- obredna, kulturna, verska;
- komunikacijska (notranja hierarhija in pomen);
- semantična;
- izrazna.

8. Eno osrednjih folklorističnih vprašanj, mimo katerih etnologi ne morejo, je mesto ustnega slovstva, glasbe in plesa v ljudski kulturi in v načinu življenja. Ob tem se spet odpirajo vprašanja repertoarjev in osnovnih žanrskih delitev.

Repertoar razlikujemo najprej po nosilcih, zato upoštevamo: individualni, družinski, skupinski repertoar, ki pa se spet deli na: podeželskega, obrtniškega, delavskega in na repertoar drugih socialnih skupin.

Nekatere žanrske oblike so redkejše ali pogostejše, odvisno tudi od tega, kdo so nosilci: moški, ženske ali otroci. Pri t. i. otroški folklori upoštevamo še generacijsko razločevanje.

Preden predstavimo žanrsko delitev, je potrebno definirati folklorni žanr, ki je po Benešu²⁶ »tista organizacija in kompleks tradicionalnih morfoloških postopkov, ki je ob neposredni ustni, inštrumentalni, plesni in mihični improvizaciji sprejet (oz. občuten) kot najoptimalnejši za izražanje namenske vsebine.« Žanre pa Beneš deli takole:

a) epski — ki se deli na besedno-glasbene zvrsti. Tu velja pripomniti, da je to »klasična«, podedovana delitev, ki določene žanre (epiko npr.) favorizira, takšna delitev pa hkrati reducira ali zanemarja ljudsko tipiko in zvrsti, ki se ne dajo strpati v te izrazito literarne obrazce.

b) lirsko-epske ali prehodne oblike (izraz prehodne oblike dopušča sicer nekaj več svobode za klasifikacijo folklornih žanrov, vendar je tudi ta pojem, kot še nekateri naslednji, sad literarne teorije preteklega stoletja). Nova žanrska delitev in klasifikacija sta še danes trd oreh, kar pa v našem primeru (folkloristika za etnologue) sploh ni tako zanimivo, zato jih kot informacijo le naštevam. K prehodnim oblikam bi namreč sodile naše balade oz. pripovedne pesmi.

c) lirске oblike (besedno-glasbene in besedno-glasbene-koreografske)

č) Prehodne lirsko-dramatične oblike: slovstveno-glasbene (narekanje, svatbene in morda nekatere vojaške pesmi); slovstveno-glasbene-koreografske (plesne pesmi in pesmi pri plesih)

²⁶ Prav tam, str. 51.

d) dramske zvrsti: obredni pojavi, igra, ljudske drame (igre z ljudmi v živo), lutkovno in senčno gledališče, kjer so zastopane literarne, glasbena, koreografske, mimične prvine z nakazanimi elementi ali vsaj z imitiranjem visoke umetnosti.

e) prehodne epsko-dramatične oblike: sem sodijo zagovarjanja, zaklinjanja oz. formule in dramatika, ki je nastala iz epskih sižejev.

Del ustnega slovstva je nerazdružljivo povezan z glasbo, zato je potrebno upoštevati še glasbeno členitev: inštrumentalna, vokalna in vokalno-inštrumentalna glasba, ki se spet deli na plesno, obredno itd. Vsaj pri klasifikaciji ljudskega pesništva pa bi se bilo dobro ozreti še na Štrekljevo delitev, ki je posrečena sinteza vsebinskega in funkcionalnega vidika, ki danes postaja nezadosten.

Ob koncu prvega dela je potrebno pripomniti, da taka delitev na tako podrobna poglavja ni potrebna, kar v isti meri velja za naslednji dve poglavji. Jasno je, kar je razvidno že iz sheme, da se nekatere stvari pokrivajo in bodo obravnavane na enem mestu, po drugi strani pa je veliko razdelkov, ki niso bistveni za predstavitev folklorne in folkloristike in se jih zato le omeni v kratkem predavanju oz. v kratkem času. Omeniti velja, da ta shema ni kanon in se zato prilagaja kot vsak učni načrt. Koliko pa bo univerzitetna folkloristika lahko šla v širino, je odvisno tudi od števila ur, ki jih bo imela na razpolago.

Nekaj je treba reči še o ljudski glasbi. Že neštetokrat je bilo napisano, da je ljudska pesem celota le skupno z besedilom in napevom, zato bi rad poudaril le to, na kar je stalno opozarjal V. Vodušek. Ljudska glasba je za folkloriste in etnologue pomembna zato, ker je izredno formaliziran in večkrat že vnaprej izdelan način, ki ni oblikovan »po individualnem okusu in samosvoji fantaziji enega samega ustvarjalca, ampak po glasbeno-estetskem občutju in predstavi« (podčrtal M. T.) širokega kroga ljudi in zato stremi v melodijah k ustvarjanju modelov v oblikovanju posameznih strukturnih elementov in njihove povezave.²⁷

Večina študentov etnologije niso glasbeniki, je pa glasba eden najpogostejših pojavov v množični kulturi, s katero se etnologi srečujejo in ukvarjajo. Glasba torej ni samo umetniško načelo in nagib (tovrstna glasba sodi v področje splošne muzikologije), ampak ima svoj funkcionalni (etnološki) okvir. Vsaj v grobem je nujno, raziskovalni predmet etnologov, ne samo etnomuzikologov. Seveda tudi v spoznavanju etnomuzikologije predavatelj ne gre v specialistično širino, ampak poda za etnologa bistvene posebnosti ljudske glasbe. Zaradi specialističnih etnomuzikoloških raziskav je tudi tu nujna delitev dela. Etnomuzikologija bo etnologom posredovala le rezultat — modele, formaliziran sistem in strukturne elemente ljudske glasbe, po kateri se ta zvrst loči od drugih glasbenih zvrsti. Poleg tega je cilj etnomuzikologije, da opozarja na pojave in procese, ki mimo čistih etnoloških pojavov omogočajo etnologu, da z njimi dograjuje morebitno manjkajočo podobo o načinu življenja nekega etnosa. Etnomuzikolog pa bo etnologu nakazal še raziskovalni postopek oz. tiste njegove dele, ki so zanimivi za etnologa, hkrati pa bogatijo njegov raziskovalno-analitični duh in metodologijo. Opozorilo na etnomuzikološke raziskovalne procese in rezultate bi moralo biti za etnologue važno tudi zato, ker prav nekateri pojavi v ljudski glasbi omogočajo natančnejše videnje procesov v ljudski kulturi, bolj kot je to mogoče pri obravnavanju drugih kulturnih sestavin (socialna ali materialna kultura). Etnolog mora te pojave vsaj površno poznati. Po Vo-

²⁷ V. Vodušek, Poglavlja 1, str. 47—48.

²⁸ Prav tam, str. 49.

dušku²⁸ so v Ameriki prav glasbene pojave uporabljali za raziskave in prikaze akulturacije med sosednjimi kulturami.

O plesu: Etnološka vprašanja v zvezi z ljudskimi plesi je pojasnil M. Ramovš,²⁹ zato le nekaj besed. Etnolog, ki raziskuje način življenja Slovencev, se bo nujno srečal tudi s plesom, ki je hkrati z glasbo danes ena najbolj razširjenih človekovih zabav. Plesna preteklost pa je za etnologa zanimiva zato, ker mu odpira pogled v drugačno funkcionalnost in sinkretičnost tega pojava v starejših obdobjih. Plesna sedanost pa kaže velike transformacije, ki jih bo etnolog znal ugotoviti vsaj z grobim poznavanjem plesne preteklosti. Veliko bolj kot ljudska pesem doživlja namreč ples svojo levitev v folklorizem, oz. v drugotno obliko življenja (razne priveditve, »tradicionalna« praznovanja, kmečke ohceti, festivali...). Etnološki kontekst je pri plesu prisoten še danes, le da se znotraj njega spreminja hierarhija pomembnosti posameznih pojavov. Zaradi tako raznorodnih, a povezanih pojavov v folklori, mislim, da bi folkloristična predavanja na univerzi oblikovala več predavateljev — strokovnjakov za posamezna področja (tekstologi, etnomuzikologi in koreologi), ki bi mogoče dopolnjevali »glavnega« predavatelja. Ta bi v celoti prevzel teorijo folkloristike po predloženi shemi. Primeri in podrobnejši analitični projekti so stvar že utečenih predavanj in seminarskega dela, če je le-to predvideno v fondu ur, namenjenih folkloristiki.

Estetkost folklore: Znano je, da je funkcionalnost oz. etnološkost usnega slovstva in ljudske glasbe »moteči« element, zaradi katerega sta se literarna in muzikološka znanost odpovedali obravnavam omenjenih pojavov. Na drugi strani pa sta estetskost oz. umetniškost folklori onemogočali vstop v etnološke obravnave. O tem je bilo na tujem in doma že dosti napisanega, zato naj poudarim, da estetskost v ljudski kulturi ni primaren element. Raziskovalec je sicer vesel lepih antologijskih primerov, ki lahko ustrezajo normam visoke umetnostne kritike in jih skuša ohraniti tudi zaradi estetske vrednosti. Če pa ostane le pri tem, zgreši smisel folklorističnega in etnološkega koncepta. Nekatere ljudske pesmi so lahko po vsebinski in glasbeni plati popolnoma nezanimive (nezanimivosti v znanosti sicer ni) ali so nelepe (tudi to ni znanstvena kategorija), so pa nezamenljive kot pričevalke razvoja in življenjskega konteksta. Ustno slovstvo nosi v sebi specifičnost in univerzalnost, domišljijaskost ali neinventivnost, dinamiko ali statičnost. Za raziskovalca so vse te označitve nevtralne, brez dobrih ali slabih predznakov, ker mu je važnejša drugačna pričevalnost. Spoznavanje vseh elementov, ki zaokrožujejo folklorni pojav, izkristalizira v raziskovalcu tako »nepoetične« funkcionalnosti kot umetniške vrednosti, čeprav je svojevrstna; čimbolj bo tudi etnolog spoznal »ambivalentnost« ljudske kulture, manj bo podlegal subjektivnim, tudi čustvenim nagibom, na drugi strani pa umetnostni normativnosti. Ambivalentnost usnega slovstva je najboljše označil J. Lotman, ki je dejal, da izbor leksike, ustvarjanje metafor in vnaprej znane možnosti tematskih kombinacij kažejo čvrst umetniški sistem, čeprav izgleda, da je narušen. Toda sistem je vendarle grajen po načelu reda in natančne arhitektonike. »Obstajajo torej pravila, od katerih ustvarjalec ne sme odstopiti, S tem pa je ustvarjen videz stabilnosti znotraj variabilnosti.«³⁰

Vsi ti spreminjajoči se pojavi so včasih vplivali tudi na raziskovalce, ki so (bili) enkrat nepopravljivi sentimentalisti in esteti, drugič pa neprizadeti statistiki in hladni precenjevalci dogajanja. Na to vpliva tudi dvojna

²⁸ Mirko Ramovš, Metode in cilji raziskovanja slovenskega plesnega izročila. Poglavlja iz metodike... 1, str. 80—99.

³⁰ M. Terseglav, Ljudsko pesništvo, str. 42.

narava folklornih pojavov. Ljudska kultura je pričevalka načina življenja, ima tako ali drugačno funkcijo, je ilustrativen člen našega kulturnega razvoja, je rezultat take ali drugačne civilizacije, produkt takih ali drugačnih nosilcev. Hkrati pa so to tudi umetnostni pojavi, ki so podvrženi posebnim — umetnostnim zakonitostim.

Govorjenje o estetiki nehotе vsiljuje odločitev o grdem in lepem oz. o kiču. Nekateri raziskovalci ljudske umetnosti se borijo proti kiču. Njihovo mnenje izhaja iz osebne presoje, ta pa je oprta na ustaljene estetske normative. Ljudska kultura, ki je močno odvisna od t. i. množične cenzure, lahko v določenem obdobju in v nekaterih skupinah sprejema kič kot estetsko vrednoto, ki zadovoljuje splošni okus. Raziskovalec sicer lahko odklanja kič, vendar mu je v preučevanju načina življenja nevtralen pojav, zato se v določenem trenutku ne bo opredeljeval proti kiču, ampak ga bo le pozitivistično zabeležil, če hoče dobiti celovito podobo kulturnega dogajanja. Res pa je to že bolj etnološki fenomen, saj v marsičem bolj zadeva druge zvrsti množične literature, čeprav tudi ustno slovstvo ne shaja brez kiča. Banalni folklorizem, ki je narobe doumljena folklor, bo strokovnjak sicer odklanjal, ne bo pa ga mogel prezreti kot pojav, ki je morda že postal del življenjske filozofije različnih skupin ali množice, ki jo raziskuje. Prav množična kultura je v bistvu največja generatorka kiča. Ta je tako močan, da vsaj v slovstvu lahko govorimo o posebni skupini — o trivialni literaturi, ki pa se samo še posredno dotika raziskovalnega polja folklorista. Reči pa je treba še to, da se največji kič ustvarja na mejnih področjih, kjer nek tip kulture želi preiti v drugega (npr. ljudska pesem v umetniško), oz. ko zamenjava poetik ni dokončna niti možna.

II. *Tekstologija*

Nekatera tekstološka vprašanja so vključena tudi v ostalih poglavjih in razdelkih. Tu pa gre za predstavitev nekaterih mnenj in teorij o folkloristični tekstologiji, ki naj bo študentom etnologije predstavljena kot nasprotni pol literarne tekstologije oz. literarne teorije. Seveda pa je pomembno opozorilo, kaj folkloristična tekstologija lahko in mora sprejeti od literarne. Za etnologue se mi zdi pomembno, da nekaj izvedo o tradicijskih, oblikovnih, funkcionalnih in vsebinskih prvinah, ki so sestavni del samosvoje poetike ustnega slovstva. Pri tem je najvažnejše opozoriti na razliko in morebitno približevanje poetik ostalih zvrsti množične literature. Literarnozgodovinska tradicija obravnavanja ustnega slovstva kot zgolj literature je prisilila folkloristiko do razmejevanja med ustnim in pisanim slovstvom. Razliko med enim in drugim naj bi spoznali tudi etnologi, še posebej zato, ker so v ustnem slovstvu oblike, ki jih pisana oz. visoka književnost ne pozna,³¹ hkrati pa gre za drugačen tip nastanka in življenja ustnega slovstva. Ta drugačnost pa se v določeni meri že povezuje z etnološkim kontekstom. Ljudska pesem se namreč »rodi« šele tedaj, ko jo sprejme širša skupnost in je bolj ali manj ustvarjena po naročilu, kar vse se povezuje z etnološko problematiko (védenje, okus, družbeni pogoji, različne socialne skupine itd.).

V ožje področje tekstologije pa sodijo informacije o sistematiki terenskih raziskav in o zapisovanju ustnega slovstva.

Ob tem je treba ponovno razjasniti metode folklorističnega dela in kje se ta morda prekriva z etnološkim. Začetek raziskave pa je predterenska teoretična priprava. Nekaj besed pa je namenjenih folkloristični inventarizaciji (terenski in arhivski).

³¹ O razmejitvi obeh literatur, glej isto kot v op. 30.

Raziskovalec se pri terenskem delu znajde v samem kontekstu dogajanja, torej v okolju, kjer tekst živi in se oblikuje v svojo relativno dokončnost. Relativnost zato, ker ljudska pesem in pripoved nista nikdar zaključeni, ampak se z novimi ali istimi interpreti vedno na novo ustvarjata. Ustno slovstvo nikoli ni ista ponovitev, ampak gre za variante, ki so vedno nova stvaritev. Folkloristična tekstologija zato posveča veliko pozornost vprašanju variantnosti, ki je ena bistvenih spoznavnih lastnosti ustnega slovstva. Dokončnost besedila in nevariantnost sta značilnosti za pisane književnosti.

Ob antologijskih objavah ljudskih pesmi, povesti itd. ostane njihov življenjski kontekst nekoliko ob strani, saj ga kljub natančnim spremnim študijam ni mogoče v celoti zajeti in popisati. Vendar se ta v raziskovalcu osredotoča v jasnejše videnje pojavov samih, iz tega pa nastane strokovna osvetlitev teksta in spoznanje, ki pogojujejo tekstološko in širšo folkloristično teorijo.

Uspešnost tekstoloških raziskav ne more opravljati le slavist, saj mu primanjkuje znanja o kontekstu, iz katerega se šele mnogokrat da razvozljati teksturo in tekst. Folkloristična tekstologija je lahko celostna šele takrat, ko izhaja iz živega in tako široko zasnovanega terenskega dela, kot ga pojmuje in izvaja etnologija. Tekstologi, ki razvijajo zgolj kabinetno — teoretično tekstologijo, ne morejo preseči ravni filoloških raziskav. Kontekst namreč ni le dopolnjevanje teksta, ampak je osnovni bivanjski prostor in razlaga, je okolje, v katerem ustno slovstvo sploh lahko nastaja, živi in izumre in brez katerega ne bi bilo to, kar je.

Tekstologija v ožjem pomenu se ukvarja z analizo in razlago verzov, metaforike, stila, zgradbe itd., kar vse oblikuje bodisi literarno izkustvo, še večkrat pa verizem oz. »naturalizem«, ki izhajata iz življenjskega izkustva. Tekstološki pojavi so zato večkrat zgolj funkcionalni elementi brez zavestne umetniške intence, za razliko od istovrstnih pojavov v pisani književnosti, ki imajo hoteno, zavestno umetniško vrednost. Raziskave pokažejo, da so lahko metafore, pridevki, stopnjevanja itd. v ustnem slovstvu po celem svetu zelo podobni. Različne kulture neodvisno druga od druge ustvarjajo podobne elemente, ki jih zaradi te univerzalnosti imenujemo ljudske. Literarna teorija tu operira z nesprijemljivim pojmom — preprostost. Vendar folkloristi vidimo, da je nek nekomplificiran literarni ali glasbeni pojav lahko preprost le za neko kulturo ali za določeno etnično skupino, za drugo pa je silno kompliciran, nesprijemljiv in nedosegljiv. Tu se začenjajo raziskave specifičnih in splošnih značilnosti, ki jih obravnava komparativna tekstologija.

Do sedaj sta se s tekstologijo ustnega slovstva ukvarjali predvsem filologija in folkloristika, le da je filologija presojala vse pojave le v okviru normativne poetike in obrazcev. Zaradi pomembnosti konteksta v sklopu tekst-tekstura-kontekst je prevladovalo tiho prepričanje, da etnolog, če se že tu in tam sreča z ustnim slovstvom, lahko mirno shaja le s poznavanjem konteksta, pa še z njim ne v celoti. Vendar pa etnologu postaja kontekst nekoliko zožen in deformiran, če ga ne dopolnjuje z osnovnim védenjem o tekstu in teksturi.

Etnologom se znova in znova postavlja vprašanje upravičenosti specialnega znanja o tekstologiji, poetiki in še o glasbenih prvinah ljudskega pesništva. Zato je še enkrat treba poudariti, da bo bodoča folkloristika dajala etnologom le najnujnejša znanja, s katerimi se bodo kot terenski, muzejski ali raziskovalni delavci sami srečevali z njimi in se bodo pri tem zavedali specifičnosti, funkcionalnosti in kvalitetnih prvina ustnega slovstva. Hkrati pa bi folkloristika kljub splošnosti predstavitev svojih specialnih znanj dala

bodočemu etnologu možnost razlikovanja med posameznimi pojavi, za katere sedaj mogoče dvomi, ali naj jih kot etnolog upošteva ali ne.

Etnologi naj bi nekaj zvedeli še o katalogizaciji ljudskih pesmi (kratko!), nekoliko bolj pa bi se seznanili s klasifikacijami ustnega slovstva, ki jo mora vsaj v obrisih, po mojem globokem prepričanju, poznati vsak diplomirani etnolog. Informativno pa se seznaniti še s tipološko in z morfološko sistematiko in s skromnimi osnovami transkripcije ter z načinom zapisovanja ustnega slovstva.

III. Tradicija in sodobnost

1. Tradicijskost se je zlasti z etnološke strani napačno razlagala (oz. očitala) kot preživelost. Folkloristika je tradicijo na novo definirala³² in ne bi smela biti več predmet nesporazumov. Folkloristika zaradi svoje zavezanosti tradiciji ni konservativna ali prežvela znanost, saj jo zanimajo tudi inovacije in transformacije. Ker pa folklorna ustvarjalnost raste iz tradicije, te ni mogoče ignorirati. Filologija in muzikologija pa se ne ukvarjata v prvi vrsti z ljudsko tradicijo, zato folkloristiki »ostajajo pojavi kulturne tradicije.«³³ Treba pa je razlikovati med sentimentalizmom nad izgubljenimi ostanki in med tradicijskostjo ljudske kulture, saj je tradicija pomemben oblikovalec in tudi kontekstualen element ustnega slovstva in samega folklornega miljeja, iz katerega raste ljudska književnost. Poleg tega pa ustno slovstvo pozna docela drugačno izročilo kot npr. pisana književnost.³⁴ Prav z osvetlitvijo ljudsko-kulturne tradicije lahko pojasnimo hierarhijo pomembnosti funkcij v kontekstu — torej v življenju in folklornem miljeju. Ta namreč ne pozna teoretične samorefleksije, ampak le sistem vrednot. Poznavanje tradicije je za folklorista in etnologa važno še zato, ker medsebojna polemična prepričevanja pozabljajo na tale pomemben element ustnega slovstva: za razliko od umetnega namreč ne pozna in ne prizna svoje preteklosti oz. ne pozna zavesti o spremenljivosti. Ljudskoknjiževna zavest ne sprejema novih oblik kot nove, ampak kot oblike, »ki obstajajo že od nekdaj. Prav tako v tej zavesti ne eksistirajo izumrle oblike, ampak jih zanjo sploh ni bilo.«³⁵ Tradicija in stabilnost se v ustnem slovstvu kljub drugačnim in nasprotnim pojavom v umetni književnosti lahko nadaljujeta v sedanost in se vključujeta »v sistem vrednot novejšega časa, v katerem začne povezava tradicija — pevec slabeti.«³⁶ Lahko pa si ohranjata svojo prvotno moč. Zato poetika ustnega slovstva še danes vsebuje starejše, celo srednjeveške oblike in pojave, ki živijo popolnoma enakovredno ob najnovejših pesmih.

Skupnost in ne samo posamezniki poznajo po Kocbeku³⁷ »zaporedna obdobja... v mnogo večjem obsegu in na počasnejši (M. T.) način.« Del raziskovalcev vidi v tej kolektivni počasnosti eno tistih stalnic, ki najmočneje določajo ljudsko kulturo, zaradi tega pač izgleda večna in nespremenljiva ter zgolj pretekla. Nasprotujejo pa jim tisti raziskovalci, ki se s kolektivnim »zamujanjem« sploh ne ukvarjajo ali pa vidijo le stalno menjavanje, ker gledajo na pojave samo skozi posameznika.

Raziskovalca pa sam folklorni milje včasih prisili v »statičnost« oz. v preteklost. Razlog, ki bi ga morali upoštevati tudi etnologi, je v tem, da

³² O raznolikosti razumevanj tradicije, glej M. Terseglav, *Ljudsko pesništvo*.

³³ M. Stanonik, *O razmerju...* Glasnik SED 1—2, 1989, str. 16.

³⁴ Glej M. Terseglav, *Ljudsko pesništvo*.

³⁵ Prav tam, str. 41.

³⁶ Prav tam, str. 38.

³⁷ Edvard Kocbek, *Svoboda in nujnost*, Maribor 1974, str. 210.

se ljudje (informatorji) raje obračajo v preteklost. Po Kocbeku se človek raje obrača v preteklost zato, »ker se mirneje živi iz preteklosti kot iz prihodnosti«,³⁸ saj če se po Kocbeku občestvo »hrani iz izkustva, dediščine in spominov, tem trdneje gleda v prihodnost in zaupa v svojo izvirno pot vanjo.«³⁹ V polemikah zato raziskovalce po nepotrebnem delimo na tradicionaliste in sodobnike, glede na to, kako se eni ali drugi odzivajo na pojav množične cenzure. Ta je v življenju — zato tudi v folkloristiki in etnologiji — dejstvo, ki ga je treba upoštevati, saj raste iz izkustva, ki pravi, da skupnost »nikoli ne dopušča vstopa na novo ravnino v n a k l j u č n i (M. T.) ali od razvoja neodvisni obliki.«⁴⁰ Občestveni oz. kolektivni kriterij dopustnosti preseganja tradicije je zakonitost ljudske kulture. Oba sistema — tradicionalna fiksacija in sodobna relativizacija — sta pogojena v logiki občestva, kjer sta dopustna statičnost in zagledanost v preteklost ter razvoj. Folklorni milje dopušča dinamiko razvoja na počasnejši način in nikoli n a k l j u č n o. Prav zato moramo folkloristi in etnologi odkrivati nakazano skupinsko logiko, »ki se kljub razvoju in spremembam počasneje spreminja kot naš (raziskovalni) pogled nanjo.«⁴¹

Ta nenaključnost postavlja raziskovalca ljudske kulture pred dejstvo, ko o njej ne moremo govoriti več po starem, to je, da so posamezni folklorni elementi od okolja neodvisni pojavi, ki poznajo le naključne — spontane spremembe. Vzroke za spremembe je vedno treba iskati v konkretnih družbeno-civilizacijskih pojavih. Ker pa je ljudska kultura in v njej ustno slovstvo tudi umetnostni pojav in se zato večkrat obnaša »kaotično«, je njene nenaključne spremembe treba iskati še v t. i. neeksaktnih, empiričnim znanostim nedostopnih razlogih. Vsi tradicionalisti in modernisti se strinjamo, da v ljudski kulturi ni velikih naključnih vstopov na novo raven. Do razhajanj pa prihaja tedaj, »ko eni spregledajo ali zmanjšujejo pomen empiričnih in socioloških vzvodov, drugi pa ne pristanejo na prisotna, a 'izmuzljiva' — v znanosti težko določljiva naključja«,⁴² ker gre pač tudi za umetnost. Prav ta morebitna razhajanja bo mogoče preseči z vključevanjem folkloristike v etnološki študij, saj so folkloristična spoznanja uporabna za etnološke analize, hkrati pa bo etnologija vedno »korigirala« folkloristiko, da ne bo uhajala le na »izmuzljiva« področja raziskovanja zgolj umetnostnih pojavov in kategorij.

Vsaka skupnost ima še posredovalni značaj in je zato izrazito komunikacijski proces, ki po Kocbeku »predeluje neznane resnice v znane, splošnost v posebnost, neobveznost v zavezo in nepristnost v pristnost.«⁴³ Prav tu se morajo pričeti celovite folkloristično — etnološke raziskave in skupno razmišljanje, saj etnologi do sedaj še niso dali celovitega odgovora, »kakšne in katere splošnosti občestvo predeluje v specifičnost in kako.«⁴⁴ Kljub poznavanju nosilcev procesov ne vemo, kaj za skupnost pomeni prehod iz neobveznosti v zavezanost niti kako, na kakšen način in v kakšnih okoliščinah. Razparcelirane etnološke in folkloristične discipline se šele vsaka na svojem področju lotevajo teh težkih, a pomembnih vprašanj. Parceliranje množične kulture ni folkloristično drobnjarkarstvo in nepotreben izmislek, ampak je do tega spoznanja prišlo več strok (folkloristika, lingvistika, muzikologija...). Nepoznavanje teh elementov in njihovih posebnosti se bo etno-

³⁸ Prav tam.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ M. Terseglav, *Etnos med etnologijo in filozofijo. Migracijske teme*, 2—3, Zagreb 1989, str. 159.

⁴² Prav tam.

⁴³ Kocbek, prav tam.

⁴⁴ M. Terseglav, *Etnos...*, str. 158.

logom slej kot prej maščevalo, saj se bodo vedno srečevali z njimi. Morda pa bo antropološka posplošenost začela obremenjevati etnološko teorijo in si jo podrejati, pri čemer bo korak za korakom izgubljala prav etnologija sama. Možno pa je tudi, da se etnologija kot samostojna veda sploh izgubi.

Vse naštetu zadeva tiste pojave, ki naj bi jih po Benešu folkloristika najprej raziskovala kot kulturne procese in sisteme ter v njihovem okviru še vlogo kolektivne oz. družbene psihologije. Prav v to področje sodi vsota vseh t. i. izmuzmljivih oz. še ne opredeljenih pojavov.

2. Sodobnost prinaša v folkloristična raziskovanja nova vprašanja ob novih pojavih, ki so po eni strani vezana na tradicijo, po drugi pa se od nje oddaljujejo. Prav pri vprašanju sodobnosti se med etnologi in folkloristi pojavljajo najbolj navzkrižna mnenja, ker je folkloristika hote ali ne hote zanemarjala celo vrsto sočasnih, včasih čisto novih pojavov, ki jih sploh ni znala umestiti v nekoliko okorel okvir svojih obravnav. Etnologi pa so tem očitnim folklorističnim spodrslijajem pripisovali še celo vrsto drugih metodoloških grehov, kot je npr. neobravnavanje nekaterih sodobnih, nefolklorističnih pojavov (popularna, narodno-zabavna glasba in pesništvo, trivialistika). Ti pojavi se folkloristike dotikajo le posredno, mnogo bolj pa morajo zanimati etnologijo in še nekatere druge vede (filologijo, muzikologijo, sociologijo). S svojega zornega kota se je slovenska slavistika že poglobljeno lotila trivialne in domačijske literature in pri njej bolj upoštevala kontekst kot ga je pri ustnem slovstvu. Kontekst trivialne literature pa je še etnološki pojav, zato bi ga morala raziskovati (kontekstualno) etnologija, ne pa folkloristika. V oporo tej tezi moram najprej okvirno opredeliti pojave, šele nato lahko govorimo o vlogi folkloristike.

Že v študiji *Ljudsko pesništvo* sem govoril o množični kulturi, zato naj tu nakažem le sporadične ugotovitve. Množična kultura oz. literatura je zame zbirno oz. okvirno ime za kulture/literature, ki so si po svojih poetikah in načinu življenja precej različne, zato jih ne more obravnavati zgolj ena veda. K množični literaturi štejem: 1. ustno slovstvo, 2. narodno-zabavno pesništvo, 3. popularno pesništvo in trivialistiko. Razen ustnega slovstva imajo vse druge oblike množične literature komercialno in tudi umetniško ambicijo, čeprav sploh ni nujno, da to umetniško raven tudi dosežajo. Njihov namen, poetiko, življenje in uporabnost je prikazal slavist Miran Hladnik.⁴⁵ Nastanek, življenje, funkcija in smrt raznih zvrsti množične književnosti se razlikujejo od istih elementov ustnega slovstva, čeprav se nekateri vzgibi in deli različnih poetik lahko med seboj prepletajo. Za vso množično književnost pa velja, da jo ustvarjalci pišejo oz. pojejo po naročilu (za raziskano tržišče), medtem ko je visoka književnost po Jakobsonu proizvod za neraziskano tržišče.⁴⁶ Ustno slovstvo je kljub delnemu prepletanju z drugimi zvrstmi množične književnosti, samostojen pojav s svojo lastno poetiko in življenjem. In čeprav sodi tradicionalno ustno slovstvo v sklop množične književnosti, folkloristi raziskujemo le njega. Ne samo zato, ker smo le zanj usposobljeni, ampak zato, ker gre za samostojen tip slovstva, ki se po vseh eksistenčnih in poetoloških komponentah razlikuje od drugih zvrsti. Folkloristi seveda nismo neprizadeti za prepletanja, odkrivati in razjasnjevati moramo njihove korelacije (npr. ustno slovstvo s pojavi v narodno-zabavni glasbi in poeziji), toda nefolklorni — množični pojavi so vendar domena drugih strok. Ne gre za folkloristično konservativnost, če se ne ukvarja z vsemi množičnimi pojavi enako. Tu pa sedaj prehajamo na vprašanje, ali ta novejša pojava sodita v »poetiko« ustnega slovstva, potem vsekakor, če

⁴⁵ Miran Hladnik, *Trivialna literatura*. Literarni leksikon 21, Ljubljana 1983.

⁴⁶ Glej op. 30.

naj se folkloristika ukvarja tudi z rudarsko in politično folkloro. Kolikor pa s svojo funkcijo in poetiko segata v drug žanr množične kulture, potem se bo folkloristika zanimala zanju pač v okviru medsebojnih povezav in prepletanj. Folkloristika seveda ne bo ignorirala t. i. polljudskega (češki termin), amaterskega, parafolklornega in popularnega slovstva, ne bo pa ga podrobno raziskovala ali razlagala. Nihče pa ne bi imel nič proti, če bi kdo vse te naštetе oblike množične književnosti raziskoval znotraj folkloristike ali v folkloristični ustanovi. Upam, da bomo po nekajletnih predavanjih folkloristike na etnološkem oddelku dobili usposobljene etnologe, ki se bodo hoteli lotiti netradicionalnih oblik množične književnosti. Ker pa se v novih oblikah množične kulture mešajo tudi tradicionalne folklorne prvine, mora etnolog vsaj nekaj vedeti o folklorni poetiki in značilnostih ustnega slovstva, da bo pojave lahko raziskoval.

Z vsem naštetim je v tesni povezanosti pojav folklorizma, ki ga večina folkloristov zavrača kot narobe razumljeno folkloro, nekateri pa ga sprejemajo kot del sodobne kulture in je kot tak raziskovalno relevanten. Folklorizem kot sekundarna oblika folklorne ali kot turistični in komercialni pojav je del življenjskega — etnološkega konteksta. Vendar folkloristika ne beži pred sodobnimi pojavi in mora v večji meri, kot je do sedaj, vključevati v svoje raziskave vse verbalne oblike in nekatere, sedaj še nekano-nizirane pojave, ki pa so po svoji obliki in poetiki vezani na folkloro. Iz tega pa so izvzeti t. i. modni hiti, ki se od folklorne ne razlikujejo samo po poetiki, ampak tudi po svoji netradicijskosti.

3. Folkloristika mora nekaj povedati tudi o razmerju med folkloro in umetno literaturo. Tu ne gre le za tipične opozicije med njima, ampak še za njuno sorodnost. Poetika umetne književnosti je že po svoji naravi bolj odprta in dinamična, zato lažje sprejema druge vplive, tudi vplive ustnega slovstva.⁴⁷ Določene vplive visoke književnosti sprejema tudi ustno slovstvo. Važno pa je spoznanje, da se obe književnosti do sprejetih oblik obnašata kot do svojih in jih oblikujeta po svojih normativih. To je važno za osvetlitev t. i. ponarodelega pesništva, ki je pomemben člen v spoznavanju življenjskega konteksta in okusa ljudi. V tem izrazito literarnem poglavju se mi zdi za etnologa nujno izdvojiti le vprašanje, koliko in na kakšen način dovoljuje poetika umetnega pesništva v določenem obdobju približevanje ustnemu. Obratna pot pa je za etnologa še bolj zanimiva: kdaj, kako in koliko družbena situacija dovoljuje ustnemu slovstvu, da se približa umetnemu ali sprejema njegove vplive. Dogaja se lahko, da poetika visokega pesništva to prepletanje dopušča, družbena situacija pa ne, »zato prav družbeni vzroki mnogokrat povzročajo v obeh književnostih popolnoma različne literarne manifestacije.«⁴⁸ Za etnologa bo važno tudi spoznanje, da socialna osnova ustnega slovstva redno določa njegov odnos do umetne književnosti, s tem pa tudi do elitne kulture. Folklorni milje težko dopušča prepletanje takrat, ko je sam še dovolj močan (in s tem tudi ljudska kultura). Če pa se to avtohtono okolje izgublja, ljudska kultura sprejema veliko več drugih vplivov, toda v slovstvu ponavadi le teme, motive, kompozicijske postopke in posamezne stileme oz. frazeologijo.

4. Ker smo se vprašanja folklorizma že dotaknili, velja spregovoriti le o vrednotenju mesta folklorne v slovenski nacionalni kulturi v preteklosti in sedanjosti. Mislim, da ni etnologa ali folklorista, ki bi na pojave v ljudski kulturi in v načinu življenja gledal kot na trenuten pojav, ki zasluži le analizo, razlago in umestitev v čas in prostor. Ker so folklorni pojavi tudi umetnostni pojavi, etnološki pa so pričevalci načina življenja določenega

⁴⁷ M. Terseglav, *Ljudsko pesništvo*.

⁴⁸ Pavao Pavličić, *Književna genologija*. Zagreb 1983.

obdobja, hočemo te pojave na različne načine zavarovati in jih skupaj z že izginulimi predstaviti, kot del slovenske kulturne dediščine. V duhovni kulturi je propad še hitrejši, na kar opozarja tudi UNESCO. Postavlja pa se vprašanje učinkovite zaščite ustnega slovstva. Nekaj je npr. zbiranje in arhivsko varovanje, nekaj so odrske predstavitve in oživitve dediščine. Ohranjanje folklorne »in situ« pa je najbolj problematično. Tu ne gre le za čisto tehnična vprašanja, ampak tudi za metodološko-teoretična, kar je spet stvar predavanj. Prav tako odprto in prepuščeno bodočim predavanjem je vprašanje, ali je mogoče folklorizem eden izmed najuspešnejših načinov ohranjanja folklorne. Tu se folklorizmu ne bo dalo ogniti, vsaj ne tisti pozitivni plati v njem, ki zagovarja strokovno revitalizacijo in rekonstrukcijo nekaterih ogroženih ali že izgubljenih pojavov.

N a m e s t o z a k l j u č k a : Morebitni vstop folkloristike na ljubljansko univerzo v organizacijskem okviru etnologije je možen in nujen zato, ker ta veda »omogoča kompleksnejše razumevanje raziskovalnih folkloristčnih pojavov.«⁴⁹ Zdi se mi vredno opozoriti, da sprejemanje etnološke kompleksnosti ne pomeni podrejanja folkloristike vsem pogledom sodobne slovenske etnologije, pač pa bo ta morala upoštevati folkloristiko kot samostojno vedo, ki raziskuje področje, ki ga etnologija ne pokriva. Ne sme se več odpirati vprašanje, če slovenska folkloristika zaradi pretekle, predvsem zbirateljske naravnosti sploh »zasluži« samostojnost. Ta je nujna in nevprašljiva, svojo emancipacijo pa bo morala še nekaj časa dokazovati. Navsezadnje je tako dokazovanje nujnost vsake, tudi že dolgo etablirane znanstvene discipline. Dolgo iskanje lastnega folklorističnega obraza ne vidim kot zgolj obremenjujočo zamudo, pač pa tudi kot prednost, saj je morala slovenska folkloristika narediti v zadnjih letih velik korak k svoji novi identiteti. Vstop na univerzo jo k temu dodatno vzpodbuja in zavezuje.

Ko smo pred več kot letom dni na etnološkem oddelku govorili o možnosti univerzitetne folkloristike, so nas etnologi presenetili z možnostjo preimenovanja Oddelka za etnologijo v Oddelek za etnologijo, antropologijo in folkloristiko. Znano je, da sem takrat z navdušenjem sprejel ta predlog, ker se mi je zdelo, da se etnologi odpirajo raziskavam, ki so jih do sedaj zapostavljali. Po natančnem premisleku (ko je popustila evforija, da se ime folkloristika pojavi celo v nazivu oddelka) pa sem spoznal, da je preimenovanje lahko tudi nezavedna past, v katero se lahko ujemajo etnologi sami. Preimenovanje vede namreč pomeni tudi krepke teoretične premike, ki med drugim zadevajo nujno širjenje predmeta raziskave. S tem pa se spremeni bistvo vede. Ne smemo se namreč slepiti s sicer logično tezo, da nova spoznanja v stroki zahtevajo nujne korekture. To je res, vendar nisem popolnoma prepričan, da so predlagatelji mislili na tovrstna nova teoretična spoznanja. Dvom mi vzbuja širjenje imena z antropologijo. Če so predlagatelji imeli v mislih današnjo ameriško antropologijo, gre tu za popolnoma drugo stroko, ki se z evropsko etnologijo prepleta le v nekaterih segmentih. Drugače pa je to zelo široko pojmovana kulturno-sociološka in do neke mere sedanostna veda, ki ima različne metodološke in kategorialne stopke — v primerjavi z evropsko definirano etnologijo. Gre torej za vedo, ki jo etnologija lahko uporablja kot pomožno disciplino, a se z njo ne more v celoti identificirati. Meje med znanostmi, ki jih vsaka stroka na svoj način podira, ne moremo tako z lahkoto brisati zgolj s kopičenjem imen, ali pa zaradi delnega prekrivanja »pretopiti« dve samostojni vedi na enem oddelku. Če pa je to mogoče brez škode za vse stroke in brez pomislov vseh drugih raziskovalcev, potem je oddelek za etnologijo mogoče razširiti

⁴⁹ M. Stanonik, O razmerju..., Glasnik 1989, str. 12.

še z dodatnimi disciplinami oz. z imeni: s sociologijo kulture, s sociologijo, s fizično antropologijo in s splošno kulturologijo itd.

Če pa so predlagatelji mislili na tisto antropologijo, ki jo poznamo v Evropi, potem gre z določenimi izjemami za predmet, ki ga pri nas poznamo kot etnologijo, le da je naša etnologija marsikje v Evropi skrita ali znana pod drugimi imeni ali pa je le del antropoloških raziskav.

Se s tem slovenska etnologija odreka tako težko pridobljeni samostojnosti? Je res t. i. slovenska etnološka šola le del (čeprav bistveni) antropoloških raziskav? Prof. Južnič na FSPN bi to prav gotovo potrdil, etnologija sama in slovenska etnološka tradicija pa to zanikata. Lahko domnevam, da ni več daleč dan, ko bo tudi na FSPN oddelek za antropologijo in etnologijo? Čeprav etnologije tam najbrž ne bodo nikoli predavali, pa so po analogiji s filozofsko fakulteto prav tako upravičeni do širitve imena. Seveda pa še naprej podpiram že pred leti izraženo misel, da bi se etnologi morali seznaniti z osnovami antropologije oz. z različnimi antropološkimi disciplinami.

Kljub verjetni dobronamernosti predlagateljev me skrbi, da bi novo ime dalo taki etnologiji nove in neupravičene kompetence, s tem pa bi bile legalizirane najrazličnejše raziskave (sociologistične), ki z etnologijo nimajo prave zveze. Ali pa ta antropološka širokost pomeni, da bi lahko ignorirali druga — za etnologijo še kako relevantna znanja? Se bo v etnologiji potem res dalo vtakniti prav vse? Nisem pesimist in tudi vsako novo ime me takoj ne iztiri, vendar mislim, da se z novim imenom (če je sprememba res vsebinska) enkrat za vselej izgublja slovenska etnologija. Zanimivo (za opazovalca) pri vsem tem je, da se izguba etnološkega spomina začneja znotraj same stroke. Mogoče se motim in sam še dvomim, ko pišem te vrstice. Napisal pa sem jih zato, ker me spreletava sum, ki se ne bo pomiril, dokler mi ga sodelavci Oddelka za etnologijo ne ovržejo.

Morda je omemba folkloristike v novem imenu rezultat spoznanja, da gre vendarle za samostojno vedo, čeprav je tesno povezana z etnologijo. To je sicer lepo, a še vedno ne vem, kaj v tem sklopu počne antropologija. Ta v veliki meri demantira še ne tako davno etnološko teorijo in prakso, ki sta dokazovali, da slovenska etnologija pozna predmet svojega raziskovanja ter obseg in domet svojih preučevanj. Etnološka raziskovanja sicer morajo biti oprta na izsledke antropologije in sociologije, ne moremo pa jih z njima enačiti. Je s tem etnologija spet na svojem začetku, se bo spet začela spraševati o sami sebi in bo odprla novo terminološko in metodološko diskusijo? Ne-prestano preverjanje lastnih temeljev je potrebno, lahko pa postane kontra-produktivno, če to samospraševanje postane preveč pogosto in panično, ker potem stroka ne more napredovati, saj s stalnim samospraševanjem kaže hudo negotovost in se vrti v začaranem krogu nenehnega samoutemeljevanja. Študentje pa se bodo po diplomi z večjo negotovostjo zaposlovali po muzejih, ne vedoč dobro, ali so kulturni zgodovinarji, sociologi kulture ali pa antropološko preširoki raziskovalci načina življenja. Ali pa bodo počeli vse skupaj in bodo prepričani v univerzalnost svoje stroke in znanja, pri tem pa bodo nehote spregledovali etnološko relevantne pojave v življenju in družbi. O etnosu pa tako ne bodo več vedeli ničesar, tako kot nekateri ameriški antropologi. Če pa širše ime le nakazuje za etnologe potrebna dodatna znanja, sem pomirjen, čeprav ne vem, zakaj ta pomožna znanja niso samoumevnost. Seveda pa je pri vsem skupaj ime še najmanj pomembno. Važna sta le širina in profil bodočega etnologa, h katerima bo, upam, že kmalu svoje prispevala tudi slovenska folkloristika.

Ko sem dobil zadnje korekture tega članka (dec. 1990), sem uspel priti tudi do novega predmetnika Oddelka za etnologijo (zdaj tudi že za antropologijo). Cesar sem se bal, se je uresničilo: Novo preoblečeni oddelek ni prinesel le novih znanj za etnologue, ampak je, nasprotno, etnologijo skoraj ukinil. In ko smo vsi pričakovali, da bodo naši študentje kot zadnji v Evropi in v Jugoslaviji vendarle lahko poslušali predavanja iz folkloristike, je le-ta zreducirana na izbirne vaje v 4. letniku. O tem, zakaj je tako, bi se dalo napisati nov članek, zato naj tu omenim le, da predmetnik kaže nepoznavanje bistva kulturne antropologije, saj ta drugače ne bi negirala tradicijske oz. duhovne kulture lastnega naroda, ampak bi negirala le ortodoksno folkloristično metodologijo, ki je nekdanj iskala le posamezne in izdvojene posebnosti.

Študentje so zaradi trme in samovolje (ali pa neznanja) nekaterih sestavljalcev oropani temeljnega znanja o elementih pomembnega in živega dela nacionalne in univerzalne kulture. Bodo po diplomi res lahko kulturni antropologi? Predmetnik tak kot je, kaže, da predlagatelji niso upoštevali sorazmerij, jasno začrtanega predmeta raziskovanj in eksaktne profiliranosti učnega načrta. Zato bodo bodoči slovenski etnologi spet viseli v zraku in bodo še manj usposobljeni za samostojno delo v slovenskih etnoloških in drugih kulturnih inštitucijah. Pač pa bodo imeli veliko več védenja o kulturi (tudi tradicijski) drugih jugoslovanskih evropskih in neevropskih narodov, kot pa o svoji lastni.

So še druge pomanjkljivosti načrta, ki jih tu ne morem omenjati. Rečem lahko le, da se tak predmetnik lahko »zgodí« zaradi ignoriranja širše stroke in strokovnjakov in zaradi užaljenega in neprehtanega zapiranja v svojo lupino in v svoj prav. V kisló tolažbo ostaja le dejstvo, da nekateri nefakultetni raziskovalci nismo pripravljeni na tako cenen način degradirati kulturne antropologije, da bi njeno okrnjenost proglasili za novo metodologijo ali kar novo stroko.

Najbolj tragično pa je, da nov predmetnik ni nastal iz raziskovalnega iskanja in dvomov in »najdb«, ampak v večini iz prozaičnih osebnih razlogov. Če pa ni znanstvenih vzrokov, potem je vsaka razprava odveč.

Zusammenfassung

VOLKSLITERATUR ALS VORLESUNGS-GEGENSTAND AN DER UNIVERSITÄT

Die Folkloristik erlebte in Slowenien ein ziemlich ungewöhnliches Schicksal. In den dreissiger Jahren des 19. Jahrhunderts hat sie der Sammler und Dichter Stanko Vraz, der heute zu unrecht vergessen ist, theoretisch begründet. Stanko Vraz war unter den Südslawen sicherlich der beste Kenner der slawischen Folklore.

Gegen Ende des 19. Jahrhunderts wurde die slowenische Folkloristik an der Kathedra für slowenische Sprache Vorlesungsgegenstand an der Universität in Graz. Vortragender war Professor Karel Štrelj, der in den Jahren 1895—1912 eine Sammlung slowenischer Volkslieder in vier Bänden veröffentlichte. Diese Sammlung ist auch heute noch die Vollständigste, zu ihrer Zeit aber war sie, den damaligen europäischen Folkloristen gemäss, eine der besten wissenschaftlichen Ausgaben von Volksliedern.

Nach dem Zerfall der österreichisch — ungarischen Monarchie erhielt Ljubljana als Hauptstadt Sloweniens eine eigene Universität. Einen Lehrstuhl für Folkloristik aber gab es nicht einmal in der traditionellen Verbindung mit der Slawistik. Statt dessen herrschten vorallem persönliche, wissenschaftliche und ideenmässige Gegensätze zwischen den damaligen Professoren. Auch als die Universität Ljubljana im Jahre 1940 den Lehrstuhl für Ethnologie erhielt, übernahm jener die Vorlesungen über Volksliteratur nicht.

Eine Situation, die noch tragikomischer war, entstand nach dem zweiten Weltkrieg, als die kommunistische Regierung authentische und lebendige Folklore verboten und mit Polizeigewalt verfolgt hat. Im Rundfunk durften lange Jahre nicht einmal musikalische Arrangements von Volksliedern gesendet werden. Folklore wurde nämlich von der damaligen Ideologie als Rest der bürgerlichen Vergangenheit angesehen. In jenen rohen Tagen aber lebte die Folkloristik als Wissenschaft trotzdem weiter, wennauch an weniger exponierten Stellen — am Institut für slowenische Ethnologie der Akademie der Wissenschaften und Kunst.

In den Jahren 1965—1980 begannen im Rahmen der damaligen ethnografischen (später ethnologischen) Gesellschaft zwischen Ethnologen und Folkloristen lebhaft Diskussionen über die theoretischen Grundlagen beider Sparten und über Unterschiede und Differenzen hinsichtlich ihrer Meinungen zur Folklore.

Diese Abhandlungen erreichten auf den Beratungen »Ethnologie und Slawistik« im Jahre 1980 ihren Höhepunkt, als zum wiederholten Male die Frage über Sinn und Nützlichkeit der Folkloristik und ihrer Promotion an der Universität aufgeworfen wurde.

Die Vertreter der Slawistik haben damals versichert, dass es keine persönlichen, ideologischen oder theoretischen Hürden gäbe, dass die Folkloristik nicht im Rahmen der Slawistik ihren Platz an der Universität finden könnte.

Die Ethnologen, die die Volksliteratur nicht nur literarisch erklären, sahen den richtigen Ort für die Folkloristik am Lehrstuhl für Ethnologie. Zeit damals schweigen die Slawisten, die Ethnologen haben 1989 nochmals Beratungen über die Folkloristik im Rahmen der Ethnologie abgehalten. Es wurde beschlossen, dass mehrere Folkloristen Programme für Vorlesungen der Folkloristik am Lehrstuhl für Ethnologie vorbereiten sollten. Dabei bleib es.

Deshalb hat Marko Terseglav, der Autor dieses Beitrages, sein Programm ausgearbeitet und es der Publikation des Institutes, an dem er hauptberuflich mit der Erforschung slowenischer Volksdichtung beschäftigt ist (Traditiones), vorgelegt.

Sein Programm für die Folkloristik für Ethnologen baut der Autor im Rahmen dessen und auf jenen Punkten auf, die jeder diplomierte Ethnologe über Volksliteratur und Volksmusik wissen müsste. Genauer befasst er sich mit dem Kontext der Volksdichtung, ist doch gerade der Lebenshintergrund ein wichtiges Element ethnologischer Forschung über die Lebensweise eines Volkes. In diesem Zusammenhang verweilt der Autor noch bei den Trägern folkloristischer Erscheinungen (Schöpfer, Reproduzierende, Publikum), spricht über die Arten folkloristischer Kommunikation, über folkloristische Traditionen und über Transformationen und Innovationen in der Volksliteratur. Es folgt eine genaue Analyse und Wertung folkloristischer Tradition und zeitgenössischer Prozesse (Folklorismus).

Im Schema der Folkloristik, das auf der Schule des tschechischen Strukturalismus basiert, erklärt der Autor die Terminologie, wobei er sich auch auf die deutsche Folkloristik stützt. Er legt den Rahmen folkloristischer Forschung, Methodologie und Theorie fest.

Volksliteratur erforscht und erklärt er auf drei Ebenen: Text, Textur, Kontext. Er macht auf spezifische Elemente der Volksliteratur ((Funktionalität, besondere Poetik, besondere Art des Lebens und Schaffens), ihre Korrelationen zu anderen Gattungen der Massenerliteratur (populäre, Heimat — Amateure — und Trivialliteratur) und auch auf die Beziehung und Opposition zwischen Volks- und sogenannter »hoher« Eliteliteratur aufmerksam. In diesem Zusammenhang weist der Autor auf verschiedene filologische und folkloristische Ziele hin, wertet sie und erklärt ihre verschiedenen Forschungsmethoden.

Der Autor zeigt die Strukturelemente der Volksliteratur, ihre Genres und Formen und hebt jene Elemente hervor, die diese Literatur als Volks — und damit als Universalliteratur kennzeichnen. Gleichzeitig analysiert er ihre Besonderheiten bez. ihre ethnischen Charakteristika.

Der Sinn der Folkloristik für Ethnologen (die bis jetzt noch nicht über Volksliteratur gehört haben) besteht darin, daß bei Feldforschungen Volksliteratur von anderen Gattungen unterschieden werden kann und daß bei Forschungen folkloristische Erscheinungen nicht mehr vernachlässigt werden.

Gerade wegen des ethnologischen Kontextes der Volksliteratur plädiert der Autor für einen Lehrstuhl der Folkloristik an Universität und nicht im Rahmen der Slawistik, die die Volksliteratur nur nach den Normen der elitären Poetik und Ästhetik beurteilt. Die Slawistik anerkennt nur die literarische Seite nicht aber den Synkretismus der Volksliteratur und beschäftigt sich auch nicht mit den besonderen folkloristischen Formen und Systemen.

Außerdem hat die Identifikation der Volksliteratur ausschließlich mit Literatur wichtiges Material von der Forschung ausgeklammert, das folglich nicht wissenschaftlich erfaßt wurde. Gleichzeitig wurde auch die traditionelle Verbindung zwischen der Volksliteratur und anderen Formen der Volkskultur (Musik, Tanz, Riten, Bräuche) unterbrochen. Das ist auch einer der Gründe, warum es in Slowenien keinen Lehrstuhl für Folkloristik gibt.

Die Slawisten wehren sich — neben anderen Gründen — auch wegen ihrer ausgesprochenen Funktionalität und ihren ethnologischen Kontextes gegen die Folklore, die Ethnologen lehnten sie ihrer Litarität und überhaupt ihrer künstlerischen Elemente wegen ab. Eine Folkloristik aber, die sowohl den ethnologischen Kontext als auch den künstlerischen Aspekt folkloristischer Erscheinungen erörtert, wollte niemand als selbständige Disziplin anerkennen.

Deshalb erklärt der Autor die »Ambivalenz« der Volksliteratur sehr genau und polemisiert auch mit den Ethnologen, die die künstlerischen Intentionen der Volkskultur — und damit der Folklore selbst — ignoriert haben.

Der Autor hofft, daß die Universität Ljubljana, wie alle anderen Universitäten in Jugoslawien schon haben, letztendlich doch einen Lehrstuhl für Folkloristik bekommt.

Das Nichtvorhandensein der Folkloristik an der Universität Ljubljana begründet der Autor mit dem besonderen slowenischen Komplex, der nationale und staatliche Selbständigkeit und ebensolches Selbstbewußtsein ausschließlich auf elitäre Kultur, mit der in der Romantik France Prešeren begonnen hat, aufbaut. Damals schon wurde die Kulturvision von Jernej Kopitar, die die Folklore als gleichwertiges konstituierendes Element der slowenischer Kultur miteinschloß, ignoriert. Deshalb vermittelte Kopitar sein reiches Wissen dem serbischen Kulturautodidakten Vuk Karadžić und führte zusammen mit ihm die größte serbische Kulturreform durch.

Die slowenische Ablehnung Kopitars ist in der slowenischen Kultur und Slawistik, die die folkloristischen Emanzipationsbemühungen und die Promotion der Folkloristik an der Universität hemmt, noch heute präsent.

(Übersetzung Katharina Schober)